

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Психологічні особливості професійного вигорання адвокатів різної
професійної спеціалізації

Студентки 2 курсу групи ЗПС-61 другого
(магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Психологія» за
спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ

Марини БРАТУХ

Керівник: к. психол.н.,
доцент кафедри прикладної психології
ЯНОВСЬКА СВІТЛАНА GERMANIVNA

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____

Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ АДВОКАТІВ РІЗНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ.....	6
1.1. Поняття професійного вигорання у психології.....	6
1.2. Психологічні аспекти адвокатської діяльності.....	13
1.3. Сучасні психологічні дослідження професійної діяльності та психологічного вигорання адвокатів.....	22
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ АДВОКАТІВ РІЗНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ.....	26
2.1. Мета, завдання дослідження; характеристика вибірки.....	26
2.2. Методи дослідження.....	27
Висновки до розділу 2.....	31
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ АДВОКАТІВ РІЗНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ.....	33
3.1. Дослідження рівня виразності професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації у змістовному, процесуальному та особистісному аспектах.....	33
3.2. Порівняльний аналіз професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.....	49
3.3. Дослідження взаємозв'язку змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.....	58
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
ЛІТЕРАТУРА.....	72

ВСТУП

Актуальність проблеми. В сучасному світі, де невпинно зростає темп життя та конкуренція на ринку праці, питання психологічного благополуччя та відчуття задоволення від професійної діяльності стають все більш актуальними, особливо у високостресових професіях, до яких належить адвокатська діяльність. Професійне вигорання, яке є результатом тривалого стресу та невдач, може серйозно підірвати професійну діяльність особи та в цілому якість життя.

Дослідження психологічних особливостей професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації має велике значення з кількох причин. По-перше, адвокати займаються важливою суспільною функцією - захистом прав та інтересів людей, тому їхнє психологічне благополуччя впливає не лише на них особисто, а й на якість надання правових послуг та на якість правосуддя в цілому. По-друге, різні види професійної спеціалізації в адвокатурі можуть ставити перед представниками цієї професії різні виклики та стресори, що потребують індивідуального підходу у запобіганні професійного вигорання.

Отже, розуміння психологічних особливостей професійного вигорання адвокатів різної спеціалізації дозволить розробити ефективні стратегії психологічної підтримки та професійного розвитку для цієї групи спеціалістів. Дані дослідження можуть послужити основою для впровадження програм профілактики та підтримки ментального здоров'я серед адвокатів, що сприятиме покращенню якості їхньої роботи та загального благополуччя суспільства. Таким чином, вивчення даної теми має велике практичне значення та може призвести до позитивних соціальних та професійних наслідків.

Мета роботи: визначити психологічні особливості професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Об'єкт дослідження: професійне вигорання особистості.

Предмет: Психологічні особливості професійного вигорання адвокатів в контексті професійної спеціалізації.

Завдання:

1) Провести теоретичний аналіз питань професійного вигорання та психологічних аспектів адвокатської діяльності.

2) Визначити рівень виразності професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації у змістовному, процесуальному та особистісному аспектах.

3) Провести порівняльний аналіз професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

4) Дослідити взаємозв'язок змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Гіпотеза. Припускаємо, що адвокати, які спеціалізуються на кримінальних справах та працюють з тяжкими та особливо тяжкими злочинами, матимуть достовірно більш виразне професійне вигорання на змістовному, процесуальному та особистісному рівнях, у порівнянні з адвокатами, спеціалізація яких не передбачає роботу з тяжкими злочинами.

Для реалізації поставлених завдань було відібрано наступні методики:

1) Методика «Діагностика професійного вигорання», автор К. Маслач, С. Джексон в адаптації А. Коняхіної - для вивчення змістовної складової професійного вигорання адвокатів.

2) Опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій С. Хобфолла (SACS) в адаптації О. Тимченка - для вивчення процесуальної складової вигорання.

3) Методика оцінки рівня нервово-психічної стійкості «Прогноз» в адаптації М. Корольчука - для вивчення особистісної складової професійного вигорання.

4) Метод незавершених речень, в авторській модифікації - для вивчення системи відношень адвокатів до клієнтів, роботи та сім'ї в умовах надмірного професійного навантаження.

Методи математичної статистики:

Описові статистики – для аналізу виразності показників професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Кореляційний аналіз – для дослідження взаємозв'язку змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної

професійної спеціалізації. Метод кореляційного аналізу Спірмена (непараметричний метод) - для визначення зв'язку показників вигорання адвокатів з віком та стажом роботи.

Критерій Манна-Уїтні – для проведення порівняльного аналізу показників професійного вигорання адвокатів по групах чоловіків та жінок.

Критерій Краскелла - Уолліса – для порівняння показників професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Критерій Хі-квадрат – для порівняння частоти ознак номінативного типу, виявлених у групах адвокатів різної професійної спеціалізації за допомогою методу незавершених речень.

Обробка результатів здійснювалася за допомогою програмного забезпечення SPSS версії 23.0.

Вибірка. У дослідженні взяли участь 174 адвокати з різною професійною спеціалізацією, які проживають та працюють в Україні. Вік досліджуваних адвокатів: від 24 до 43 років, професійний стаж (досвід роботи): від 1 року до 18 років.

Група досліджуваних адвокатів, що спеціалізуються на цивільних справах складалася з 42 осіб; що спеціалізуються на кримінальних справах – з 39 осіб, з яких адвокати, що працюють з нетяжкими злочинами - 10 осіб; з тяжкими злочинами - 14 осіб; з особливо тяжкими злочинами - 15 осіб; група адвокатів, що спеціалізуються на військових справах - 32 особи; адвокати, що спеціалізуються на господарських справах - 31 особа; на адміністративних справах: 30 осіб.

Опитування та тестування досліджуваних проводилось дистанційно (онлайн) за допомогою гугл-форми.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих даних для розробки ефективних програм психологічної допомоги та підтримки адвокатів різної професійної спеціалізації з метою зниження ризику професійного вигорання та покращення якості їхньої роботи та життєдіяльності в цілому.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ АДВОКАТІВ РІЗНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Поняття професійного вигорання у психології

З огляду на динаміку життєдіяльності сучасного суспільства, сьогоденна юридична галузь потребує надзвичайно високого рівня компетентності фахівця-адвоката в усіх аспектах його професійно-трудової діяльності. Проте, за високої затребуваності та важливості вказаної професії, долучення до адвокатської діяльності доволі часто не те що не виявляє позитивного ефекту на здоров'я особистості-носія даної професії, а демонструє виразний руйнівний вплив. Передусім, цей вплив відбивається у надзвичайно високому ризику виникнення синдрому професійного вигорання.

На сьогоднішній день у психології під поняттям синдрому професійного вигорання мається на увазі комплекс параметрів, що визначають стан особистості, для якого характерні: значне психоемоційне безсилля людини, її відстороненість, та втрата нею власних унікальних рис, - тобто, деперсоналізація; крім того, до даного комплексу входить зневіра щодо власних професійних компетентностей та знецінення здобутих досягнень [10]. Наразі встановлено, що професійному вигоранню найбільшою мірою підвладні фахівці, що перебувають у перманентному або принаймні регулярному контакті з людьми, - тобто, спеціалісти, що працюють в системі «людина-людина» [46]. Крім того, відомо, що одним з провідних чинників, пов'язаних з роботою з людьми, що провокує професійне вигорання, є схильність до соціальної тривоги або до переживання дискомфорту в процесі знаходження у соціальному середовищі [5]. Намагаючись пояснити даний феномен, вчені припускають, що механізм, покладений в його основу, вказує на роботу з людьми як на діяльність, що потребує високорозвиненого рівня емпатії, стійкого емоційного контакту, дотримання встановлених соціальних норм, - незалежно від ситуації чи стану фахівця.

Професійне вигорання, як правило, формується у фахівців через відносно

тривалий, регулярний та доволі сильний стрес, що виникає в ході виконання робочих обов'язків. Хоча, за умови збігу низки деструктивних факторів, про які мова піде нижче, вигорання може формуватися доволі динамічно, проявляючись у фізичному, психологічному та емоційному виснаженні, а також – у зниженні професійної успішності, що супроводжується почуття відсторонення від здійснюваної роботи.

Питання професійного вигорання виступало в якості предмету дослідження у працях таких вчених, як Пайнс А., Хартман Е., Грінберг Дж., Перлман Б., Дирендонк Д., Шауфелі В., Джексон С., та ін. У вітчизняній психології переважний акцент робиться на вивченні чинників, що сприяють формуванню вигорання (Т.В. Зайчикова, Л.М. Карамушка, Т.А. Колтунович) [5; 8; 10], та розробці корекційних та профілактичних заходів даного синдрому (В.В. Подляшник) [22].

Часто у наукових працях поняття емоційного та професійного вигорання наводяться як суміжні, проте, вони не є тотожними, оскільки емоційне вигорання являє собою одну зі складових вигорання професійного, що проявляється у стані демотивованості, виснаження та апатії в ході виконання робочих обов'язків [8]. Фахівці, які досягли емоційного вигорання, набувають відчуття, що їхні психоемоційні ресурси є тотально вичерпаними; що їхня здатність ефективно реагувати на очікування колег та вимоги керівництва є повністю нівельованою. Такі фахівці можуть відчувати байдужість, хронічну втому; переживати перманентний стрес та втрату інтересу до роботи.

Проте, професійне вигорання включає в якості компонентів не тільки емоційне вигорання, а й інші складові, - зокрема, деперсоналізацію, - тобто, відчуття відстороненості або навіть цинічності до інших суб'єктів праці або до професійної діяльності і обов'язків, що виконуються в її рамках. Також сюди ж можна віднести і зниження реалізації особистості, що, зокрема, виявляється у падінні самооцінки та набутті відчуття власної неспроможності до досягнення висунутих завдань і цілей [46].

Якщо переживання стресу і надмірного психоемоційного тиску на роботі триває доволі довго, - це поступово призводить, в першу чергу, - до емоційного

вигорання; і вже далі ланцюговою реакцією активуються інші компоненти професійного вигорання – деперсоналізація та редукція досягнень. Вважається, що інтеракція між емоційним та професійним вигоранням створює ризик формування деструктивного замкненого кола, яке забезпечує взаємний вплив цих двох компонентів одне на одного.

Крім того, слід мати на увазі, що процес як професійного, так і емоційного вигорання реалізується через планомірну внутрішню акумуляцію афектів та емоцій негативного характеру на тлі відсутності їхнього необхідного вивільнення. Отже, вигорання зростає і негативізує психоемоційний стан фахівця, - первинно – у фахівця зростає напруга у спілкуванні, а слід за цим втома емоційного порядку перетворюється на втому фізичну.

Особистість, що вигорає, зазвичай не здатна знайти в собі і ресурсів для того, щоб займатися повсякденними справами у позаробочий час, що для неї раніше не становило проблему, а було навпаки приємним дозвіллям; натомість, навіть для здійснення цих справ їй тепер доводиться робити надпотужні зусилля. За умови тривалого перебування особистості в такому стані виникає ризик розвитку спалахів роздратування, імпульсивних проявів, гніву, розпачу, фізичної або вербальної агресії, напруженості та тривожності, або навпаки – млявості, депресії тощо. Особистість в такому випадку стає надзвичайно малоспроможною до вияву резистивності по відношенню до будь-яких навантажень соціальної природи, - зокрема, навіть тих, що можуть мати місце в рамках підтримування комунікації з більш-менш значною кількістю осіб. Тут слід нагадати, що даний факт є критично важливим для працівника адвокатської сфери. За такого стану у фахівця формується організмична потреба в усамітненні і обриванні всіх наявних соціальних контактів. За неможливості здійснення цього, в особистості формується певна захисна реакція, ознаками якої є: байдужість до клієнтів та інших учасників правового процесу, до адвокатської діяльності загалом, до оточуючих людей поза межами робочого поля; в окремих випадках цей стан може спричиняти очевидне цинічне ставлення і навіть відкрито-агресивну поведінку [17].

В ході теоретичного опрацювання наукових джерел нами було виявлено, що

головними підходами до визначення феномену професійного вигорання є: 1) Підхід, згідно з яким професійне вигорання визнається результатом ефекту професійного стресу. 2) Підхід, що визначає вигорання як професійну кризу. 3) Підхід, що інтерпретує професійне вигорання в контексті порушення клінічної природи. 4) Концепція ототожнення професійного вигорання з одним з різновидів механізмів психологічного захисту. 5) Концепція професійного вигорання як різновиду особистісної професійної деформації.

Підхід, згідно з яким професійне вигорання визнається результатом ефекту професійного стресу, виходить з того, що працівник в рамках здійснення робочих обов'язків стикається з різного роду стресорними чинниками, отримуючи через них розчарування та відчуваючи втрату будь-якого інтересу до праці. При цьому він може оцінювати свою професійну діяльність в розрізі виразної невідповідності між образом свого професійного Я та здійснюваною діяльністю, що і знаменує собою перші фази професійного вигорання [16].

Згідно з концепцією, що ототожнює професійне вигорання з одним з різновидів механізмів психологічного захисту [20], даний феномен реалізується у вигляді повного або парціального блокування афектів та емоцій у відповідь збурюючи професійно-детерміновані чинники, що можуть нести ризик психотравматизації.

Концепція професійного вигорання як різновиду особистісної професійної деформації [9] пояснює основну закономірність формування професійного вигорання щодо того, що вона є найбільш актуальною в системі «людина-людина», - тим, що вона детермінується тісним емоційним міжособистісним контактом, який значною мірою виснажує психоемоційні ресурси окремо взятої особистості.

Підхід, що визначає вигорання як професійну кризу, визнає даний феномен певним ненормативним зламним моментом, який знаменує відділення двох різних етапів у ставленні особистості до виконання професійних обов'язків [23].

Підхід, що інтерпретує професійне вигорання в контексті порушення клінічної природи [39] зазначений феномен трактує не тільки як клінічне порушення на рівні центральної нервової системи, а як деструкцію в масштабах всього

організму, що потребує значної уваги, і з боку спеціалістів лікувального напрямку, із боку організації відповідних профілактичних заходів, і з боку витримки необхідного режиму життєдіяльності тощо.

Низка наукових робіт вказує на те, що розвинене професійне вигорання сильно корелює з негативними наслідками (як фізіологічного, так і фізичного порядку) для фахівців певної галузі, що репрезентуються у підвищеному рівні сприйнятого стресу, зниженні відчуття задоволеності роботою; у захворюваннях та розладах психологічної та фізіологічної природи, у тривозі, у гальмуванні професійного та особистісного розвитку; у втраті спрямованості на продовження кар'єри або навіть у розвитку депресивних розладів [38; 42; 53]. Стосовно деструктивних наслідків саме у професії адвоката, - тут неодмінно слід мати на увазі ще й негативізацію взаємовідносин з клієнтами та іншими учасниками нормативно-правового процесу. Стаж роботи адвокатів також може впливати на характер та масштаби професійного вигорання даних фахівців за різними векторами їхнього функціонування. Проте, важливо мати на увазі, що вплив такої змінної, як стаж роботи неможна розглядати автономно, адже його ефект на вигорання може значною мірою модифікуватися в залежності від низки інших чинників. До таких чинників, по-перше, можна віднести планомірне та регулярне нарощування професійних вимог та міри відповідальності. Як правило зі збільшенням професійного стажу адвокати часто беруть на себе все більш складні справи, - отже на них починає покладатися все більше відповідальності, що у підсумку з великою імовірністю проявляється у напрузі та сприйнятому стресі, - отже, неодмінно буде вести до вигорання. По-друге, до цих чинників можна також включати втому від монотонності та рутинності від циклічного типізованого виконання всіх циклів професійної діяльності (звернення до типових документів, нормативно-правових актів і т.д., з якими адвокат неодноразово працював). Наслідком цього може бути значне зниження мотивації та знесилення, що, знову-таки, призводить до формування професійного вигорання. По-третє, мова йде про відносини зі суміжними суб'єктами професійної діяльності. І, по четверте, - про вплив змін у законодавчій системі [6].

Якщо говорити про особливості професійного вигорання у молодих, адвокатів, що тільки знаходяться на початку власної кар'єри, - то даний феномен має місце бути і в цьому випадку, і його основними причинами є, по-перше, недостатня підтримка соціального середовища (на сьогоднішній день відсутні значні програми з надання психологічної або будь-якої іншої допомоги даним фахівцям); по-друге, - значна робоча завантаженість, при тому, що професійна діяльність, з огляду на брак досвіду, може видаватися недостатньо прозорою та зрозумілою. Працівники, що тільки розпочинають свій кар'єрний шлях, зазвичай стикаються з непізнаним до цього великим обсягом професійних обов'язків, що у підсумку може призводити до втрати контролю над робочими процесами, значного перевантаження, виникнення втоми тощо. По-третє, - брак навичок управління стресом, що є загальнопоширеною проблемою для всього нашого суспільства. По-четверте, - завищеність очікувань щодо професійної діяльності, яка була сформована в ході навчання. І, по-п'яте, - нестача професійної компетентності, що пояснюється, знову-таки, браком досвіду [21].

У відповідності до Міжнародної класифікації хвороб 11-ї ревізії, професійне вигорання визначається як специфічний синдром, який формується завдяки хронічному стресу, дія якого реалізується в ході виконання професійних обов'язків [41].

Вперше професійний стрес почав досліджуватися у роботах Г. Сельє [52]. Дослідник вкладав у дане поняття комплекс переживань, що визначаються на основі зв'язку між параметрами (умовами, вимогами тощо) праці та характеристиками працівника, що організується таким чином, що особистість втрачає спроможність поратися з будь-яким тиском чи напругою, що несуть загрозу для ментального здоров'я, і призводять до зниження задоволеності професійною діяльністю, і, як наслідок, - до вигорання. В цьому сенсі професія адвоката може вважатися одним з найбільш стресогенних видів діяльності.

Згідно з Дж. Грінбергом, існують п'ять основних етапів ескалації психічної напруги через вплив факторів, пов'язаних з професійною діяльністю [37]. На першому етапі фахівцеві в цілому його професійна діяльність видається

привабливою, проте, через перманентну психоемоційну напруженість його психологічні ресурси поступово виснажуються, а зацікавленість та енергійність - знижуються. На другому етапі починають формуватися виразні ознаки синдрому професійного вигорання, - які ззовні виявляються у зниженні робочої ефективності, погіршенні сну, та у планомірній втраті інтересу до професійних обов'язків. Далі, на третьому етапі фахівець втрачає значну частину власної здатності до концентрації уваги на професійній діяльності; темпи виконання робочих обов'язків значно знижуються. Зазвичай, з огляду на специфіку даного етапу, через падіння робочої ефективності фахівця в цей період на робочому місці виникають проблемні та конфліктні ситуації, - особливо коли мова йде про роботу у колективі, чи про роботу з клієнтами. На четвертому етапі регулярне стомлення і стрес призводять до погіршення імунітету, зниження резистивності по відношенню до хвороб, негативні фізіологічні симптоми тощо. Нарешті, на останньому, п'ятому етапі, починає дуже гостро проявлятися нейротизм, за якого фахівець починає переживати стривоженість, роздратування, пригнічення, занепад, невдоволення, гнів тощо.

На сьогоднішній день існують кілька моделей професійного вигорання, що з власної позиції пояснюють цей синдром.

Одномірна модель вигорання Е. Пайнза та Е. Аронсона [50]. Вигорання в рамках даної моделі пояснюється як стан емоційного, фізичного та інтелектуально-когнітивного виснаження, природа якого полягає у тривалому перебуванні особистості у важких з моральної та психологічної точок зору умовах. Емоційне знесилення в даному випадку визнається в якості головного фактору професійного вигорання, а решта його проявів вважається наслідками або похідними змінними. Дана модель заперечує пріоритетність певних систем професій щодо ризику формування професійного вигорання, - тобто, згідно з нею, даному синдрому підвладні фахівці будь-яких професійних галузей.

Двофакторна модель Д. Дірендонка та У. Шауфелі [35]. В рамках даної моделі професійне вигорання інтерпретується як двовимірний конструкт, який складається з деперсоналізації та емоційного виснаження. Феномен деперсоналізації був названий дослідниками «установчим», і таким, що може бути відстеженим на

основі змін у ставленні фахівця до себе, колег або клієнтів. Емоційне виснаження було назване Д. Дірендонком та У. Шауфелі «афективною» складовою вигорання, а його індикаторами були визнані – скарги фахівця на власний фізичний стан, передусім, що стосуються зростання напруги та втоми, а також – зниження енергійності.

Тривимірна модель К. Маслач [46]. Згідно з уявленнями К. Маслач, професійне вигорання складається з трьох основних компонентів: емоційного виснаження, деперсоналізації і редукція досягнень, здобутих особистістю в ході життєдіяльності і виконання професійних обов'язків.

Чотирьохфакторна модель Б. Перлмана та Е. Хартмана [49]. У чотирьохфакторній моделі за основу взята розглянута вище модель Маслач, проте, в даному випадку дослідниками визнається необхідність диференціації деперсоналізації по відношенню до суб'єктів професійної діяльності, і по відношенню до професійної діяльності як такої. Саме ж вигорання дослідниками ототожнюється з емоційним та фізичним дискомфортом.

Отже, провівши аналіз феномену професійного вигорання з позиції різних авторів, ми маємо визнати, що здебільшого розглянуті концепції вкладають у дане поняття явище, що характеризується значним знесиленням фахівця, що формується в ході здійснення професійної діяльності, і включає такі фундаментальні компоненти, як: емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція професійних досягнень.

Також слід зазначити, що фахівці, які працюють в рамках професій типу «людина-людина», характеризуються найбільш виразним ризиком розвитку професійного вигорання, і, як наслідок, - ризиком погіршення фізичного та ментального здоров'я, зниження робочої вмотивованості та відчуття благополуччя.

1.2. Психологічні аспекти адвокатської діяльності

Як ми зазначили, аналізуючи феномен професійного вигорання у попередньому підрозділі, у функціональному аспекті професія адвоката відноситься до типу діяльності «людина-людина», - отже для неї характерна дуальність предмету

праці, як і для всіх інших професій даного типу. Зазначена дуальність, передусім, проявляється в тому, що, з одного боку, основний зовнішній акцент професійної діяльності робиться на міжособовій інтеракції, проте, внутрішній – передбачає застосування низки спеціальних навичок, знань, умінь; обізнаності у багатьох сферах людської життєдіяльності тощо.

Логіка вивчення абсолютної більшості типів діяльності людини передбачає першочерговий аналіз таких її специфічних характерних параметрів та особливостей, які мають істотний вплив як на суб'єкта даної діяльності, так і на її зміст та характер. Отже, надалі ми спробуємо провести аналіз таких параметрів щодо адвокатської праці.

В ході аналізу літературних джерел ми дійшли висновку, що, першу чергу, специфіка адвокатської діяльності визначається її правовою регламентацією [6]. В даному контексті слід мати на увазі те, що робота адвоката цілком і повністю є обмеженою рамками правового регулювання, отримуючи визначений та жорсткий порядок процесуальної природи, хоча подібне твердження неможна тотально застосувати до опису зазначеної діяльності. Професію адвоката умовно можна розглядати в двох аспектах: перший – вибір засобів організації та виконання праці. І тут зазвичай вказаний фахівець володіє достатньою свободою вибору, - підготовка до процесу, формування плану та стратегії захисту та інших видів роботи тощо – все це доволіно регулюється різними складовими професіоналізму адвоката, - отже, правова регламентація в даному випадку не є критичною. Проте існує ще один аспект – аспект узгодження всіх елементів професійної діяльності з нормами законодавства, який ставить жорсткі рамки, що обмежують і спрямовують цю діяльність у відповідності до певних зовнішніх орієнтирів та критеріїв.

Ще однією специфічною особливістю діяльності адвоката слід вважати темпоральний дефіцит, - тобто, перманентну нестачу часу [19]. Будь-який адвокат, являючи собою типовий суб'єкт діяльності, що володіє установкою на сумлінне та якісне виконання своїх функціональних обов'язків, постійно перебуває в умовах браку часу, пов'язаною з відчутною нервовою напруженістю. В першу чергу, це зумовлено поширеними типами труднощів щодо організації професійної діяльності

адвоката, пов'язаних з великою кількістю ситуацій, які потребують негайного вирішення із застосуванням низки спеціалізованих компетенцій. Зокрема, це стосується змістовної та організаційної складових робочого процесу, заяв, розв'язання конфліктів, скарг, судові засідання і т.д. Як наслідок, робота в умовах нестачі часу у поєднанні з надзвичайно потужним потоком інформації є складним випробуванням для всіх систем організму особистості, що забезпечують її функціонування.

Описана темпоральна нестача може виникати завдяки низці суб'єктивного та об'єктивного характеру обставин. Так, до об'єктивних обставин слід відносити такі як: строки подання скарг, правове закріплення процесуальних термінів досудового розслідування або рішень, строки подання апеляційних скарг і т.п. Серед суб'єктивних обставин виділяються, передусім, особистісні чинники, що мають відношення до самоорганізації адвоката у здійсненні професійних обов'язків. Ця самоорганізація залежить від вміння правильно і раціонально планувати час, досвіду роботи, відчуття благополуччя, співвідношення базових емоцій, самодисципліни, стану здоров'я і т.д.

Крім того, до специфічних характеристик адвокатської діяльності адвоката також можна відносити у високій ступені емоційно насичений характер роботи [17]. Причому ситуації, що актуалізуються в рамках робочого процесу адвоката, характеризуються широким діапазоном охоплення характеру ставлення особистості до них, - отже, вони можуть нести як виразний емоційно-позитивний акцент, так і емоційно-негативний, - і доволі часто зміна між вказаними полюсами відбувається доволі динамічно та неочікувано.

Прояв негативних емоцій в рамках здійснення адвокатами своїх професійних обов'язків часто детермінується змістовними особливостями безпосередньо провадження, - тобто, характером вчиненого злочину в рамках справи, що розглядається, заподіяною шкодою, параметрами міжособистісної інтеракції з різними учасниками юридично-правового процесу, також специфікою суб'єктивної оцінки адвокатом обстановки, що оточує тощо. Зазначені чинники надають діяльності адвоката надзвичайно гострого, стресогенного та напруженого характеру,

- отже, можуть нести в собі психотравматичний ефект. Часто цей ефект зумовлюється актами неповаги з боку учасників судового процесу до адвоката, приниженнями, образами, навіть погрозами. Крім того, сюди слід відносити і результати роботи, а саме – постанови різних органів державної влади, судові рішення, акти, ухвали тощо, які адвокат визнає несправедливими та такими, що йдуть всупереч його установкам, уявленням та моральним принципам.

Згідно з Л. Терлецькою, робота адвоката може спричиняти перманентну психічну напруженість даного фахівця, що неодмінно буде знаходити свій вихід в такому феномені, як психоемоційного перевантаження. Дослідниця зазначає, що здійснювати професійну діяльність за таких умов, на межі критичного напруження фізичних та психологічних ресурсів впродовж тривалого періоду є природно неможливим, - отже, уникнення професійної деформації для адвоката стає малоімовірним. На тлі цього Л. Терлецька визнає виховання психологічної стійкості, здатності до самоконтролю, спроможності до усвідомленого та довільного регулювання мотивів, установок та вчинків, - основними позитивними ресурсами адвоката, що можуть забезпечувати зниження або навіть нівелювання зумовленого специфікою професійної діяльності негативного впливу різних детермінант психоемоційної напруги [28].

Також слід вказати, що формування психоемоційної напруги індивіда значною мірою корелює з робочим стажем, протягом якого людина здійснює професійну діяльність. Зокрема, на початкових етапах долучення до професійної діяльності зазначена напруга зазвичай є доволі виразною, передусім, завдяки трансформаціям динамічних стереотипів, що формуються у молодого фахівця під час професійно-орієнтованого навчання (або в рамках роботи в іншій професійній галузі), недостатньою обізнаністю щодо характерних особливостей професійної діяльності, страхом перед можливими помилками, недостатньою розвиненістю професійних навичок тощо. Проте, за мірою акумулювання досвіду у фахівця утворюється новий динамічний стереотип, що базується на тому, що у фахівця формується відповідна система реакцій на нові подразники, завдяки чому йому вдається уникати зайвих витрат психологічних ресурсів, отже й послаблювати

напруженість [25].

Вкрай важливою характеристикою діяльності адвоката є також її надзвичайно високий рівень професійної відповідальності, і це стосується як зовнішнього аспекту (передусім, відповідальності перед клієнтами), так і внутрішнього аспекту (тобто, відповідальності перед власним Я). Завдяки загальнопоширеній суспільній затребуваності та значущості професії адвоката, а також – завдяки високій складності здійснення в її рамках професійних обов'язків, від зазначеного фахівця будь-якої спеціалізації очікується виразний рівень професійної компетентності, непорушні знання законодавства, навичок доцільного та адекватного ситуації застосування знань, опанування найбільш ефективних методів, прийомів і поведінкових патернів адвокатської діяльності, розвиненого ораторського мистецтва, соціального та емоційного інтелекту і т.д.

Професійними обов'язками адвоката передбачене надання професійної правової допомоги клієнту, компетентне і добросовісне здійснення його захисту, що вимагає від адвоката необхідного досвіду, знань відповідних норм права, досконалості у врахуванні всіх факторів, параметрів та обставин, що стосуються ситуації, в якій опинився його клієнт, можливих правових наслідків професійних дій тощо [19].

Адвокатська діяльність передбачає високий рівень не тільки суто професійної, але й моральної та особистісно-детермінованої відповідальності щодо ухвалених рішень та здійснених дій. Зазвичай від рішень і дій, що ухвалюються і виробляються адвокатом, залежить не тільки факт дотримання інтересів та законних прав учасників правового процесу, але й також і здоров'я, благополуччя, матеріальний добробут, гідність, честь і навіть життя клієнта і членів його родини. Завдяки цьому формується чинник особистісної значущості професійної ситуації для адвоката. Також слід зазначити, що певну долю відповідальності адвокат несе і перед професійним співтовариством, в рамках якого він є носієм певного професійного авторитету, адвокатського іміджу та репутації.

У відповідності до специфіки адвокатської діяльності, своїми діями адвокат повинен репрезентувати повагу до адвокатської професії, носієм якої він є. Він має

уособлювати її сутність та основи її суспільного призначення, сприяти утриманню поваги до неї у громадськості. Даний фахівець не повинен вдаватися до такої діяльності, яка буде спричиняти знецінення честі, та професійно-ділової репутації адвокатської спільноти, професійних етичних основ адвокатури, незалежності вказаної професійної діяльності як такої; до такої, що буде провокувати підрив престижу адвокатської діяльності загалом [25].

Також важливо зазначити, що діяльність адвоката вимагає інтенсивної та регулярної міжособистісної інтеракції, оскільки вона за своєю природою є нездійсненою без комунікативних зв'язків. В даному випадку комунікативна інтеракція відіграє роль регулятора взаємин між об'єктами професійної взаємодії (тобто, клієнтами) та адвокатом. Крім того, вона забезпечує взаємодію зазначеного фахівця з судом, іншими органами влади і т.п.

Авторитетність адвокатської системи значною мірою залежить від поведінки адвоката під час побудови комунікації з іншими особами, адже типова діяльність адвоката має здебільшого публічний характер [14]. Більш того, в даному випадку слід враховувати те, що характер комунікативної активності адвоката має низку специфічних особливостей психологічної природи, що створюють умови для її ускладнення.

Однією з критично професійно-важливих комунікативних особливостей адвоката є його професійна спрямованість, - тобто, система диспозицій, пов'язаних з необхідністю здійснювати представництво або захист, - отже, виникає певна процесуальна визначеність параметрів спілкування.

Значні комунікативні труднощі (наприклад, комунікативні бар'єри) можуть виникати через те, що характер долучення адвоката до спілкування є здебільшого примусовим, - без урахування його ставлення до партнера по комунікації, його психічного стану, бажання спілкуватися, - адже, знову-таки, спілкування є невід'ємною частиною діяльності зазначеного фахівця.

Професійно-орієнтована комунікативна діяльність адвоката також може ускладнюватися наявністю психологічних перешкод, спричинених низкою факторів, а саме – неправильним тлумаченням намірів учасників, страхом вступати в контакт,

недовірою тощо. Крім того, ці перешкоди та бар'єри можуть мати штучний, синтезований характер, - отже, призводити до негативізації взаємовідносин чи утворення конфліктних ситуацій. В таких умовах адвокат має такими комунікативними вміннями: здійснювати правомірний, доцільний та адекватний психологічний вплив на об'єкти професійно-зумовленої інтеракції; легко встановлювати комунікативний контакт з малознайомими або взагалі незнайомими людьми з найрізноманітнішими типами організації особистості; долати комунікативні перешкоди; реалізовувати адекватну рольову поведінку; неупереджено і об'єктивно сприймати, оцінювати та інтерпретувати інших людей тощо [4].

Професійна діяльність адвоката вимагає від даного фахівця постійної мобільності та готовності до відряджень виїздів і т.д., - і даний факт також є досить значущим чинником, що визначає професійно типізовану особистість адвоката. Адвокатська діяльність являє собою динамічну роботу, що перебуває завжди у русі. Зазвичай день адвоката є сильно насичений різними подіями, - судовими засіданнями, нарадами, зустрічами з клієнтами тощо.

Отже, з наведеного вище аналізу можна зробити висновок, що робочий час адвоката не є жорстко регламентованим; звісно, адвокатські спільноти, юридичні консультації різної спеціалізації тощо – мають власний затверджений режим роботи, проте, навіть і в даному випадку, з огляду на специфіку роботи, він також може не завжди бути витриманим.

Все це відбувається на тлі того, що адвокатська діяльність, окрім нормативно-правових рамок, визначається також системою домовленості з клієнтами, організаційними аспектами проведення судових засідань (місце, час) тощо. Крім того, у професійній діяльності адвоката можуть періодично виникати і екстрені випадки, - наприклад в певний непередбачений момент робочого і навіть особистого часу адвоката може викликати клієнт для захисту своїх прав, - такі ситуації є розповсюдженими під час оперативного затримання клієнта або в ході проведення невідкладних слідчих дій і т.д. Зазначені факти вимагають від адвоката постійної готовності до адекватних ситуації дій та утримання перманентного

мобілізаційного рівня, - передусім, психологічного і психофізіологічного [19].

Адвокатська діяльність має виразний інтелектуальний характер, - тобто формується на основі мислинневої активності, таким чином, однією з фундаментальних її складових є аналіз, синтез, узагальнення великого обсягу різноспрямованої інформації, яка часто носить не тільки правовий характер, а й такий, що визначається різного роду чинниками, які можуть мати опосередковане відношення до захисту прав і законних інтересів клієнта. Даний фактор вимагає послідовності мислення, високої ерудованості, аналітичності та здатності до багатоаспектного аналізу та інтерпретації предмета або будь-якої проблеми, що супроводжується значним виснаженням психоемоційних ресурсів.

Також серед специфічних параметрів професійної адвокатської діяльності слід виділяти високу вимогливість до особистісних характеристик даного фахівця, - іншими словами, - до професійно важливих якостей.

Слід також вказати на те, що адвокатська професійна діяльність може визнаватися і такою, що передбачає впровадження творчого процесу, - передусім спричиненого великим різноманіттям галузей права, - отже й великим діапазоном опрацьовуваних завдань, специфікою кожної справи, а також індивідуально-психологічними характеристиками осіб, що є долученими до професійного процесу. Креативна спрямованість професійної діяльності адвоката доволі наочно репрезентується в тому, що адвокат, уникаючи шаблонності, вибирає найбільш адекватні методи роботи та способи дій, що адекватно та узгоджено відповідають актуальній ситуації [4].

Ще однією вагомою особливістю діяльності професіонала-адвоката може вважатися також безумовне дотримання принципів збереження професійної (так званої, «адвокатської») таємниці та конфіденційності, що у підсумку здійснюють на адвоката доволі виразний психологічний тиск, що ставить даного фахівця у певні рамки.

При цьому, важливо підкреслити, що безумовне дотримання принципу конфіденційності є найважливішою і критично необхідною передумовою довірчих відносин даного фахівця з клієнтом, без яких є неможливим здійснення захисту,

належне надання професійної допомоги правового характеру, та реалізація представництва. В контексті розмови про конфіденційну інформацію слід визнавати, що така інформація є секретною, довірчою та такою, що не підлягає розголосу. Довіру за таких умов варто розглядати як вкрай важливий параметр взаємовідносин між клієнтом і адвокатом у кожній конкретній справі справі. ЦУ підсумку це створює умови для повної відкритості клієнта перед адвокатом, а також – для правдивості та щирості адвоката по відношенню до клієнта.

Побудовані на довірі професійні відносини адвоката і клієнта передбачають наявність певних моральних якостей даних учасників правового процесу. До них відносяться: сумління, гідність, нормативність, чесність, справедливість та честь. Говорити про високу моральність адвоката, який, отримавши від клієнта низку деталей вчиненого ним жорстокого вбивства, повідомляє їх слідчому з метою забезпечення покарання, - неможливо. Такі вчинки, очевидно, можна б було виправдати з позиції звичайної особи, але такий принцип не є застосовним з точки зору правничої етики.

Також варто зауважити, що не можна ототожнювати адвоката і клієнта, або зміст його злочинів лише на основі того, що адвокат знає не збагненні з точки зору нормальної людини деталі вчинених клієнтом злочинів. Це ставить адвоката у малопринятну ситуацію, за якої він з більшою вірогідністю відмовиться від захисту, аніж вирішить, ставши на захист закону, піти всупереч власним моральним принципам і всій громадськості. Ступінь довіри же при цьому багато в чому обумовлена зобов'язаннями, правом, та наявною актуальною можливістю адвоката зберігати таємницю клієнта [13].

Адвокатською таємницею слід вважати інформацію різного роду, яка стала відома адвокату, щодо його клієнта, а також питання, стосовно яких клієнт робив запит до адвоката. Конфіденційність за своєю природою і вихідною сутністю у повній мірі забезпечує дотримання принципу адвокатської таємниці, дає змогу сформувати і підтримувати в суспільстві непорушний образ справжнього професіонала, спроможного до високоефективного та сприятливого для клієнта вирішення його питання [13].

Отже, професійна адвокатська діяльність вимагає від фахівців даної галузі надзвичайно розвинених моральних якостей, компетентності, професіоналізму та толерантності. Крім того, реалізація даної професії є пов'язаною з надзвичайним психоемоційним навантаженням, яке викликає ризик утворення емоційного виснаження, вигорання, стресу і т.д. Таким чином, вивчення психологічних особливостей професійної діяльності адвоката виявляють надзвичайно високий рівень пріоритетності в контексті аналізу актуальних проблем сьогодення.

1.3. Сучасні психологічні дослідження професійної діяльності та психологічного вигорання адвокатів

З розглянутого вище матеріалу стає очевидним, що діяльність адвокатів пов'язана із великою кількістю стресових факторів, що викликають синдром вигорання. Фактично вивчення конструкту вигорання напряду пов'язане із вивченням особливостей юридичних професій [6]. Відтак уже перші дослідження свідчать про те, що в адвокатів вигорання відбувається швидше ніж в більшості професій, і це емоційне вигорання є стабільним протягом усієї кар'єри. Відтак недавні дослідження показали більш високий рівень особистісної та професійної втоми у працівників юридичної сфери, на відміну від працівників інших галузей [14]. Вони встановили, що професійний стрес був пов'язаний із виснаженням, що є наслідком довготривалої роботи юристів при високому рівні конкуренції та без урахувань особистісних особливостей (відтак юристи, що сповідують будь-яку релігію, мають більш високий рівень емоційного навантаження, що пов'язаний саме із роботою з клієнтами).

Дослідження наслідків стресу для адвокатів показало, що вони мають довготермінові наслідки для мозку, які включають в себе концентрацію, мовлення та пам'ять [31]. Окрім того, для юристів є характерним самолікування стресу та його наслідків такими речовинами, як алкоголь, нікотин, кофеїн та іншими речовинами, що викликають залежність. Проте, таке самолікування призводить до виникнення інших довготривалих проблем із особистим та професійним життям [30].

Адвокати, що працюють в маленьких конторах, можуть мати вищий рівень

вигорання, ніж ті, що працюють на державу чи великі компанії. Окрім цього, юристи із менших компаній мають більший стрес та вимоги, але разом із тим, менше ресурсів, щоб із цим впоратись. Однак, незважаючи на всі негативні наслідки, адвокати в цілому мають високий рівень задоволеності своєю роботою [14]. Вимоги до адвокатів включають такі акценти, як конкурентоздатність, недостатня кількість часу, емоційні вимоги, висока конфліктність, у той час як ресурс професії включає в себе задоволення від роботи, соціальну цінність роботи та її безпечність [21].

Шонфельд І.С. і Мацола Дж.Дж., провівши глибокий якісний аналіз фахівців, що займаються приватною адвокатською практикою, встановили, що факторами, які викликають вигорання у них, є фінансова нестабільність, високий рівень навантаження та необхідність підтримувати відповідний рівень іміджу себе та своєї юридичної компанії [51]. Більш того, самозайняті юристи мають вищий рівень стресу та переживань щодо своєї роботи.

Деякі дослідження показали, що одними із потенційних причин виникнення емоційного вигорання у юристів можуть бути пов'язані із оплатою праці та відсутністю знань та навичок того, як саме можна захистити себе від негативного впливу професії [36]. Крім того, у даному дослідженні зазначається, що конкурентний характер правової системи переходить і на власне робоче місце, що призводить до зменшення комунікацій із співробітниками, та погіршення якості їх взаємодії, що є основними аспектами, щоб відчувати себе важливою частиною професійного співтовариства. Також викликає занепокоєння те, що роботодавці не мають спроб для покращення взаємодії між співробітниками, а навпаки підтримують конкуренцію.

Цікаві результати отримала український науковець Мартіросян Н.В. [14]. Вона встановила у ході дослідження професійного стресу і використання відповідних копінг-стратегій в адвокатів, що адвокати із досвідом роботи менше ніж 5 років мають високі показники за такими ознаками як самоконтроль, активна і продуктивна діяльність та виражена професійна мотивація. Із збільшенням стажу, від 5 до 10 років, виникають ознаки особистісної відчуженості, вираженої широти

інтересів та здатність до самопізнання. А коли стаж стає більшим ніж 10 років – чітко окреслюються ознаки психоемоційного виснаження, позитивної переоцінки та прийняття цінностей інших людей.

Отже, можемо сказати, що питання емоційного вигорання в адвокатів хоч і піднімалось у багатьох наукових дослідженнях, але є неокресленим, особливо у відповідності до реалій українського суспільства і сьогодення, а також саме у контексті постійних непрогнозованих змін діючого законодавства України, що не може не відобразитись на емоційному вигоранні адвокатів.

В рамках досліджень Ю. Ведернікова та В. Грекули було встановлено, що заснована на правових принципах свідомість особистості, що є долученою до професійної юридично-орієнтованої діяльності, має свою специфіку, і ця специфіка детермінується особливостями цілей, задач, прав та обов'язків, що цією особистістю виконуються [3]. Згідно з авторами, правомірна та нормативно-орієнтована поведінка особистості знаходиться у сильній залежності від міри виразності правосвідомості та правової культури таких фахівців.

З огляду на це, професійна правосвідомість, являючи собою оцінне явище, є надзвичайно важливою в контексті аналізу адвокатської діяльності. Варто підкреслити, що мова йде про оцінку не стільки самого права в цілому, скільки про оцінку правових подій, вчинків, актів тощо, - з позиції їхньої відповідності критеріям законності.

Отже, як ми могли бачити на основі проведеного вище теоретичного аналізу, професія загалом, і професія адвоката, зокрема, має значний ефект на особистість, який може спричиняти її професійну деформацію та виразні зміни деструктивного характеру щодо її рис, характеристик та якостей. Ці зміни знижують ефективність та продуктивність професійної діяльності, а також – значно ускладнюють професійну міжособову інтеракцію. В адвокатів подібні зміни найбільш яскраво проявляються в таких феноменах, як формалізм, цинізм, емоційна відстороненість, правовий нігілізм, байдужість до клієнтів, викривлення культури спілкування, підозрлість тощо.

Висновки до розділу I

1. Професійне вигорання – це синдром, що визначається комплексом параметрів, що детермінують стан особистості, який виявляється у наступних параметрах: значне психоемоційне безсилля людини, її відстороненість, втрата нею власних унікальних рис; крім того, до даного комплексу входить зневіра щодо власних професійних компетентностей та знецінення здобутих досягнень.

2. Професійна адвокатська діяльність вимагає від її фахівців даної галузі надзвичайно розвинених моральних якостей, компетентності, професіоналізму та толерантності. Крім того, реалізація даної професії є пов'язаною з надзвичайним психоемоційним навантаженням, яке викликає ризик утворення емоційного виснаження, вигорання, стресу і т.д. Таким чином, вивчення психологічних особливостей професійної діяльності адвоката виявляють надзвичайно високий рівень пріоритетності в контексті аналізу актуальних проблем сьогодення.

3. Діяльність адвокатів пов'язана із великою кількістю стресових факторів, що викликають синдром вигорання. В адвокатів вигорання відбувається швидше ніж в більшості професій, і воно є стабільним протягом усієї кар'єри. Питання емоційного вигорання в адвокатів хоч і піднімалось у багатьох наукових дослідженнях, але є неокресленим, особливо у відповідності до реалій українського суспільства і сьогодення, а також саме у контексті постійних непрогнозованих змін діючого законодавства України, що не може не відобразитись на емоційному вигоранні адвокатів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ АДВОКАТІВ РІЗНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

2.1. Мета, завдання дослідження; характеристика вибірки

Мета роботи: визначити психологічні особливості професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Завдання: 1) Провести теоретичний аналіз питань професійного вигорання та психологічних аспектів адвокатської діяльності.

2) Визначити рівень виразності професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації у змістовному, процесуальному та особистісному аспектах.

3) Провести порівняльний аналіз професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

4) Дослідити взаємозв'язок змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Гіпотеза. Припускаємо, що адвокати, які спеціалізуються на кримінальних справах та працюють з тяжкими та особливо тяжкими злочинами, матимуть достовірно більш виразне професійне вигорання на змістовному, процесуальному та особистісному рівнях, у порівнянні з адвокатами, спеціалізація яких не передбачає роботу з тяжкими злочинами.

У дослідженні взяли участь 174 адвокати з різною професійною спеціалізацією, які проживають та працюють в Україні. Вік досліджуваних адвокатів: від 24 до 43 років, професійний стаж (досвід роботи): від 1 року до 18 років. Група досліджуваних адвокатів, що спеціалізуються на цивільних справах складалася з 42 осіб; що спеціалізуються на кримінальних справах – з 39 осіб, з яких адвокати, що працюють з нетяжкими злочинами - 10 осіб; з тяжкими злочинами - 14 осіб; з особливо тяжкими злочинами - 15 осіб; група адвокатів, що спеціалізуються на військових справах - 32 особи; адвокати, що спеціалізуються на господарських справах - 31 особа; на адміністративних справах: 30 осіб.

Опитування та тестування досліджуваних проводилось дистанційно (онлайн) за допомогою гугл-форми.

2.2. Методи дослідження

Для реалізації поставлених завдань було відібрано наступні методики:

1) Методика «Діагностика професійного вигорання», автор К. Маслач, С. Джексон в адаптації А. Коняхіної - для вивчення змістовної складової професійного вигорання адвокатів.

2) Опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій С. Хобфолла (SACS) в адаптації О. Тимченка - для вивчення процесуальної складової вигорання.

3) Методика оцінки рівня нервово-психічної стійкості «Прогноз» в адаптації М. Корольчука - для вивчення особистісної складової професійного вигорання.

4) Метод незавершених речень, в авторській модифікації - для вивчення системи відношень адвокатів до клієнтів, роботи та сім'ї в умовах надмірного професійного навантаження.

Методика «Діагностика професійного вигорання» призначена для виявлення ступеня виразності проявів професійного вигорання, дозволяючи провести психодіагностику за такими шкалами, як: емоційне виснаження (вичерпання емоційних і фізичних ресурсів), деперсоналізація (віддалення від оточуючих, зростання дратівливості, нетерпимості і негативізму в стосунках), та редукція особистих досягнень (зниження професійної мотивації, негативне самосприйняття, невдоволення собою та заперечення цінності своєї діяльності).

Методика містить 22 твердження, що характеризують почуття та переживання, які можуть виникати у зв'язку з роботою. Досліджуваному пропонується оцінити частоту відчуттів, репрезентованих у кожному твердженні за 6-бальною шкалою, де 0 означає «ніколи»; 6 - «завжди».

Шкала емоційного виснаження оцінюється наступним чином: 0-10 – вкрай низька виразність; 11-20 – низька виразність; 21-30 – помірна виразність; 31-40 – висока виразність; 41-54 – надзвичайно висока виразність.

Шкала деперсоналізації оцінюється наступним чином: 0-5 – вкрай низька виразність; 6-11 – низька виразність; 12-17 – помірна виразність; 18-23 – висока виразність; 24-30 – надзвичайно висока виразність.

Шкала редукції особистих досягнень (обернена шкала) після інвертування оцінюється наступним чином: 0-5 – вкрай низька виразність; 0-8 – низька виразність; 9-18 – помірна виразність; 19-28 – висока виразність; 39-48 – надзвичайно висока виразність.

Загальний показник слід вважати вкрай низьким, якщо результат буде в діапазоні 0-23; низьким – 24-49; помірним – 50-75; високим – 76-101; вкрай високим – 102-132.

Опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій» призначений для вивчення стратегій і моделей копінг-поведінки як типів реакцій особистості людини у подоланні стресових ситуацій. Опитувальник дозволяє провести психодіагностику 9 моделей копінг-поведінки: асертивні дії (активне та конструктивне відстоювання своїх прав, вираження власної думки); вступ до соціального контакту (звернення до інших людей для обговорення проблеми); пошук соціальної підтримки (звернення за допомогою до близьких, друзів, колег або фахівців); обережні дії (стриманість і обдуманість у відповідях на збурення); імпульсивні дії (реалізація поведінки без ретельного її обдумування); уникання (ескапізм від збурення чи активної взаємодії зі стресовою ситуацією); маніпулятивні (непрямі) дії (натяки, спроби впливати на інших приховано); асоціальні дії (зневажливе ставлення до оточення, нанесення шкоди); агресивні дії (застосування фізичної чи словесної агресії).

Опитувальник містить в собі 54 твердження відносно поведінки в напружених/стресових ситуаціях, кожне з яких досліджуваний оцінює за 5-бальною шкалою: від 1, що означає «зовсім не вірно» до 5 («абсолютно вірно»).

Якщо за шкалою асертивних дій результат попадає в діапазон 6-17 балів, слід говорити про низьку виразність даної моделі поведінки; 18-22 – про помірну; 23-30 – про високу. За шкалою вступу у соціальний контакт: 6-21 – низька виразність; 22-25 – помірна; 26-30 – висока. За шкалою пошуку соціальної

підтримки: 6-20 – низька виразність; 21-24 – помірна; 25-30 – висока. За шкалою обережних дій: 6-17 – низька виразність; 18-23 – помірна; 24-30 – висока. За шкалою імпульсивних дій: 6-17 – низька виразність; 18-19 – помірна; 20-30 – висока. За шкалою уникання: 6-13 – низька виразність; 14-17 – помірна; 18-30 – висока. За шкалою маніпулятивних дій: 6-16 – низька виразність; 17-23 – помірна; 24-30 – висока. За шкалою асоціальних дій: 6-14 – низька виразність; 15-19 – помірна; 20-30 – висока. За шкалою агресивних дій: 6-13 – низька виразність; 14-18 – помірна; 19-30 – висока.

Методика оцінки рівня нервово-психічної стійкості – опитувальник, призначений для дослідження особистісної складової професійного вигорання адвокатів. Передусім, методика спрямована на виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості, дозволяючи оцінити окремі початкові симптоми порушень особистості, а також визначити вірогідність їхнього розвитку й прояву в поведінці та діяльності людини.

Методика містить 84 запитання, на кожне з яких обстежуваний дає відповідь дихотомічного типу «так»/«ні». Результат, отриманий на основі застосування даного опитувальника, інтерпретується наступним чином: 5-6 балів (10-9 стенів) – висока виразність нервово-психічної стійкості, що дозволяє робити вкрай сприятливий прогноз: зриви майже невірогідні; 7-8 балів (8 стенів), 9-10 балів (7 стенів) та 11-13 балів (6 стенів): хороша нервово-психічна стійкість, що дозволяє робити сприятливий прогноз: зриви маловірогідні; 14-17 (5 стенів), 18-22 (4 стена), 23-28 (3 стена): задовільна нервово-психічна стійкість, що дозволяє робити малосприятливий прогноз: зриви можливі, особливо якщо мова йде про стресові/екстремальні ситуації; 29-32 бали (2 стени), 33 бали (1 стени): незадовільна нервово-психічна стійкість, що дозволяє робити несприятливий прогноз: висока вірогідність зривів.

Метод незавершених речень в авторській модифікації призначений для виявлення відношень адвокатів різних груп спеціалізацій до ключових аспектів їхнього життя: клієнтів, роботи та сім'ї в умовах надмірного професійного навантаження.

Цей метод спрямований на виявлення прихованих установок і емоційних реакцій адвокатів, що є важливими у контексті дослідження психологічних особливостей професійного вигорання. Досліджуваним запропоновано завершити наступні речення:

1. Речення № 1: «Коли я остаточно виснажений через роботу, я б хотів, щоб мої клієнти...» - це речення розкриває відношення адвоката до клієнтів у стані перевтоми та виснаження, та дозволяє зрозуміти, якої підтримки або зміни у поведінці клієнтів адвокат очікує у складних умовах, коли емоційні та фізичні ресурси виснажені.

2. Речення № 2: «При надмірному перевтомленні через роботу, ця робота стає для мене...» - це речення фокусується на загальному ставленні адвоката до своєї професійної діяльності в умовах високого навантаження. Відповідь допоможе виявити, як змінюється сприйняття адвокатом своєї роботи у випадках, коли він відчуває перевтому та виснаження, а також які емоційні та мотиваційні зрушення відбуваються в такому стані.

3. Речення № 3: «Коли я відчуваю перевтомлення в ході здійснення роботи, моя сім'я...» - спрямоване на вивчення відношення адвоката до сім'ї в умовах професійного стресу, та дає змогу зрозуміти, як адвокат сприймає роль родини у періоди стресу, чи відчуває підтримку, чи, можливо, виникає відчуження у сімейних відносинах.

Завдяки цьому методу можна отримати глибше розуміння того, як адвокати переживають складні аспекти своєї професії, як вони ставляться до клієнтів і родини під час професійного вигорання, і як змінюється їхнє ставлення до своєї роботи в умовах значного навантаження.

На основі отриманих відповідей результати категоризуються за двома групами: «позитивне ставлення» та «негативне ставлення». Це робиться на основі змістовного аналізу та узагальнення відповідей. За допомогою Критерію Хі-квадрат визначаються закономірності відношення адвокатів різних сфер спеціалізацій до клієнтів, роботи та сім'ї, виявлених на основі методу незавершених речень.

Для реалізації окреслених завдань у роботу було залучено наступні методи

статистичної обробки даних:

Описові статистики – для аналізу виразності показників професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Кореляційний аналіз – для дослідження взаємозв'язку змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації. Метод кореляційного аналізу Спірмена (непараметричний метод) - для визначення зв'язку показників вигорання адвокатів з віком та стажем роботи.

Критерій Манна-Уїтні – для проведення порівняльного аналізу показників професійного вигорання адвокатів по групах чоловіків та жінок.

Критерій Краскелла - Уолліса – для порівняння показників професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Критерій Хі-квадрат – для порівняння частоти ознак номінативного типу, виявлених у групах адвокатів різної професійної спеціалізації за допомогою методу незавершених речень.

Висновки до розділу 2

1) Для реалізації мети та виконання поставлених у роботі завдань найбільш адекватними було визнано такі методики: Методика «Діагностика професійного вигорання», автор К. Маслач, С. Джексон; Методика - Опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій С. Хобфолла (SACS); Методика оцінки рівня нервово-психічної стійкості «Прогноз»; Метод незавершених речень, модифікований нами для вивчення системи відношень адвокатів до клієнтів, роботи та сім'ї в умовах надмірного професійного навантаження.

2) Для забезпечення опрацювання кількісних даних були залучені наступні математико-статистичні методи: описові статистики для аналізу виразності показників професійного вигорання адвокатів різної спеціалізації; непараметричний метод порівняльного аналізу: Критерій Краскелла - Уолліса - для порівняння показників професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації; кореляційний аналіз для дослідження взаємозв'язку змістовної, процесуальної та

особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації; метод кореляційного аналізу Спірмена для визначення зв'язку показників вигорання адвокатів з віком та стажем роботи; непараметричний критерій Манна-Уїтні для проведення порівняльного аналізу показників професійного вигорання адвокатів по групах чоловіків та жінок; Критерій Хі-квадрат – для порівняння частоти ознак, виявлених за допомогою методу незавершених речень.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ АДВОКАТІВ РІЗНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

3.1. Дослідження рівня виразності професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації у змістовному, процесуальному та особистісному аспектах

Розглянемо описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі
адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах

	N	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Виснаження	30	7,00	44,00	26,33	10,95
Деперсоналізація	30	1,00	21,00	10,93	4,35
Редукція	30	21,00	46,00	37,43	5,32
Загальне вигорання	30	15,00	81,00	47,83	17,91
Асертивні дії	30	11,00	30,00	21,87	5,12
Соціальний контакт	30	16,00	34,00	25,07	4,52
Пошук соц. підтримки	30	14,00	34,00	23,33	5,17
Обережні дії	30	8,00	32,00	19,50	5,85
Імпульсивні дії	30	2,00	24,00	13,43	5,72
Уникнення	30	0,00	25,00	12,67	6,74
Непрямі дії	30	13,00	33,00	23,77	4,83
Асоціальні дії	30	1,00	23,00	10,87	5,70
Агресивні дії	30	1,00	18,00	10,50	4,54
НПН	30	2,00	30,00	12,77	8,34

Як ми можемо бачити з таблиці 3.1, середні показники професійного вигорання по групі адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах, мають наступні рівні виразності: виснаження виразне на середньому рівні, що вказує на помірне емоційне напруження. Рівень виснаження не є критично високим, але він сигналізує про можливі ризики розвитку більш виражених симптомів вигорання за відсутності належної психологічної підтримки та адаптивних стратегій стресостійкості. Деперсоналізація має низький рівень, що може свідчити про

відсутність яскраво вираженого відчуження від колег та клієнтів. Це є позитивним показником, адже адвокати даної групи здатні підтримувати конструктивні стосунки без значної емоційної дистанції. Редукція особистих досягнень також представлена на низькому рівні. Адвокати зберігають високу мотивацію та позитивне ставлення до своєї професійної діяльності. Загальне вигорання по даній групі знаходиться на низькому рівні. Адвокати адміністративної спеціалізації не демонструють виражених ознак професійного вигорання, але можуть відчувати окремі симптоми втоми. Середні показники копінг-поведінки та стратегій подолання стресу в даній категорії мають наступні особливості: асертивні дії виразні на середньому рівні, що може свідчити про те, що адвокати помірно використовують асертивність як ресурс для вираження своїх думок і потреб без агресії, не порушуючи моральних прав інших. Вступ у соціальний контакт виразний на високому рівні, що може свідчити про активне використання соціальної взаємодії для зменшення стресу. Пошук соціальної підтримки знаходиться на середньому рівні, адвокати мають помірну схильність звертатися за допомогою до колег чи близьких. Обережні дії - середній рівень, помірна обережність, уникання ризиків без надмірної перестороги. Імпульсивні дії виразні на низькому рівні, що може свідчити про контроль з боку адвокатів своїх імпульсивних реакцій та про обдумані дії. Поведінка уникання виразна на низькому рівні, що може свідчити про готовність стикатися з труднощами напругу. Маніпулятивні дії виразні на високому рівні і це може свідчити про часте використання адвокатами непрямих методів досягнення цілей у стресових ситуаціях. Асоціальні дії знаходяться на низькому рівні, що може свідчити про уникання порушення соціальних норм, адаптивну взаємодію. Агресивні дії також виразні в даній групі на низькому рівні, це може свідчити про низьку схильність адвокатів даної групи до конфронтаційних або агресивних дій, що сприяє збереженню конструктивної робочої атмосфери.

Рівень нервово-психічної нестійкості по цій групі відповідає помірному рівню нервово- психічної нестійкості, зриви маловірогідні, прогноз сприятливий. Це свідчить про те, що адвокати загалом мають помірну вразливість до стресових ситуацій, вони можуть справлятися з професійним навантаженням і стресом, але за

умов підвищеної напруги або в умовах тривалого стресу в них можуть виникати епізоди нестійкості, такі як емоційне виснаження, роздратованість або зниження концентрації.

Описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах, виявили помірний рівень емоційного виснаження, що вказує на певне емоційне напруження у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Деперсоналізація та редукція особистих досягнень перебувають на низькому рівні, що свідчить про збереження позитивного ставлення до роботи та відсутність відчуження від клієнтів і колег. Загальний рівень професійного вигорання в цій групі є низьким, що свідчить про сприятливий психоемоційний стан адвокатів. Адвокати цієї групи здебільшого використовують активні та просоціальні стратегії подолання стресу, що сприяє емоційній підтримці і взаємодії з оточенням. Водночас, непрямі пасивні стратегії у вигляді маніпулятивних дій також мають місце, що може свідчити про прагнення досягти результатів без відкритої конфронтації.

Таблиця 3.2

Описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі адвокатів, що спеціалізуються на військових справах

	N	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Виснаження	32	8,00	44,00	27,56	9,61
Деперсоналізація	32	1,00	25,00	12,66	5,18
Редукція	32	15,00	43,00	35,28	6,78
Загальне вигорання	32	17,00	102,00	52,94	19,37
Асертивні дії	32	10,00	30,00	21,38	5,16
Соц. контакт	32	11,00	34,00	24,34	5,33
Пошук соц. підтримки	32	9,00	33,00	23,19	5,46
Обережні дії	32	11,00	32,00	20,16	4,97
Імпульсивні дії	32	2,00	24,00	13,63	5,32
Уникнення	32	3,00	26,00	15,84	5,27
Непрямі дії	32	10,00	33,00	23,53	5,49
Асоціальні дії	32	1,00	20,00	12,09	5,53
Агресивні дії	32	1,00	20,00	11,88	4,98
НПН	32	2,00	37,00	16,78	11,41

Як ми можемо бачити з таблиці 3.2, середні показники професійного вигорання по групі адвокатів, що спеціалізуються на військових справах, мають

наступні рівні виразності: виснаження виразне на середньому рівні. Це свідчить про наявність помірного емоційного напруження, яке адвокати можуть відчувати через специфіку роботи з військовими справами. Цей рівень виснаження не є критично високим, але сигналізує про можливий ризик поглиблення симптомів за відсутності належної психологічної підтримки. Деперсоналізація відповідає середньому рівню виразності. Це може означати помірну тенденцію до відчуження, що свідчить про деяке емоційне дистанціювання від клієнтів або від колег по роботі. Для адвокатів у військовій сфері це може бути механізмом захисту від стресу. Середнє значення за шкалою редукція вказує на низький рівень виразності, що може свідчити про збереження високої професійної мотивації і позитивної самооцінки. Адвокати в цій групі загалом не відчують значного зниження власної ефективності та залишаються задоволеними своєю роботою. Загальне вигорання відповідає середньому рівню виразності. Це свідчить про наявність ознак вигорання, але не на критичному рівні. Адвокати даної групи можуть відчувати втомленість, але зберігають певний рівень мотивації та енергії для виконання обов'язків.

Середні значення показників копінг-поведінки адвокатів, що спеціалізуються на військових справах: асертивні дії - середній рівень виразності. Це може свідчити, що адвокати використовують асертивність як конструктивну стратегію для вирішення проблем без агресії, що дозволяє підтримувати продуктивну комунікацію. Вступ у соціальний контакт: середній рівень виразності, що вказує на активну соціальну взаємодію та спілкування як способу отримання підтримки та зменшення стресу. Пошук соціальної підтримки відповідає середньому рівню виразності. Це може свідчити про помірну схильність адвокатів військової спеціалізації звертатися за допомогою до колег або близьких у складних ситуаціях. Обережні дії мають середню виразність, що свідчить про прагнення уникати ризиків і обдумувати рішення. Низький рівень виразності імпульсивних дій, що вказує на досить добрий самоконтроль військових адвокатів, їх здатність уникати необдуманих кроків. Поведінка уникнення – середній рівень виразності, що може бути пов'язано зі спробами знизити стрес через уникнення проблемних ситуацій. Маніпулятивні дії мають високу ступінь виразності, означає схильність адвокатів

даної спеціалізації використовувати непрямі методи впливу для досягнення результатів. Низька виразність асоціальних дій, що може свідчити про відсутність схильності використовувати дії, які можуть порушувати соціальні норми. Агресивні дії в даній групі також на низькому рівні, що свідчить про уникнення адвокатами прямих конфронтаційних дій.

Середнє значення нервово-психічної нестійкості по даній групі вказує на задовільний рівень нервово-психічної стійкості, помірну вразливість до стресових ситуацій, можливі зриви, особливо в екстремальних ситуаціях, прогноз малосприятливий. Це свідчить про те, що адвокати військової спеціалізації мають помірну стресостійкість, але можуть бути вразливими до значного емоційного навантаження. В умовах екстремального стресу або тривалого напруження у них можливі зриви та зниження психоемоційної стабільності. Малосприятливий прогноз вказує на необхідність забезпечення для них додаткових ресурсів підтримки та розвитку стратегій подолання стресу, щоб зменшити ризик емоційного виснаження та професійного вигорання.

Описові статистики показників професійного вигорання адвокатів, що працюють у військовій сфері, показали помірний рівень емоційного виснаження, що свідчить про певне емоційне напруження, пов'язане зі специфікою виконання обов'язків у цій галузі. Деперсоналізація виявилася на середньому рівні, що вказує на схильність до емоційного дистанціювання як захисного механізму, тоді як редукція особистих досягнень перебуває на низькому рівні, що свідчить про збереження позитивного ставлення до роботи та високої професійної мотивації. Загальний рівень вигорання є середнім, що вказує на наявність деяких ознак вигорання, проте не на критичному рівні. Адвокати військової спеціалізації здебільшого використовують активні та просоціальні стратегії подолання стресу, такі як асертивність і соціальна підтримка, що сприяє зниженню рівня стресу та підтримці конструктивної взаємодії з колегами. Водночас, серед них спостерігається висока схильність до використання пасивних непрямих стратегій, зокрема маніпулятивних дій, що може бути зумовлено специфічними вимогами до професії,

які передбачають уникнення відкритих конфронтацій. Також виявлено відсутність схильності представників даної групи до асоціальної та конфронтаційної поведінки.

Таблиця 3.3

Описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі адвокатів, що спеціалізуються на господарських справах

	N	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Виснаження	31	10,00	44,00	27,19	10,68
Деперсоналізація	31	1,00	23,00	11,58	4,62
Редукція	31	21,00	45,00	36,23	5,79
Загальне вигорання	31	17,00	85,00	50,55	18,52
Асертивні дії	31	6,00	30,00	21,16	5,81
Соц. контакт	31	12,00	34,00	24,00	4,96
Пошук соц. підтримки	31	12,00	34,00	23,16	5,38
Обережні дії	31	8,00	32,00	20,00	5,84
Імпульсивні дії	31	2,00	24,00	14,45	5,55
Уникнення	31	1,00	25,00	14,71	6,22
Непрямі дії	31	10,00	33,00	23,42	5,25
Асоціальні дії	31	1,00	23,00	11,61	5,44
Агресивні дії	31	1,00	18,00	11,26	4,27
НПН	31	2,00	37,00	13,65	9,30

З представлених у таблиці 3.3 показників по групі адвокатів, що спеціалізуються на господарських справах, ми можемо бачити, що середнє значення виснаження відповідає середньому рівню виразності, що вказує на помірне психоемоційне напруження, яке адвокати можуть відчувати внаслідок роботи у цій сфері. Деперсоналізація виражена на низькому рівні, що свідчить про відсутність вираженого емоційного відчуження від колег і клієнтів. Адвокати здебільшого підтримують позитивні та конструктивні взаємовідносини з оточенням. Низький рівень виразності редукції свідчить про збереження професійної мотивації та позитивного ставлення до своєї роботи. Це показує, що адвокати в даній групі задоволені своїми досягненнями. Загальне вигорання виразне на середньому рівні, це свідчить про певні ознаки вигорання, які можуть впливати на загальний психоемоційний стан, але не досягають критичних показників.

Ступінь виразності копінг-моделей: значення показника асертивні дії відповідає середньому ступеню виразності, що може свідчити про те, що адвокати помірно використовують асертивність як спосіб вираження своїх потреб і позицій

без агресії. Вступ у соціальний та пошук соціальної підтримки контакт також виразні на середньому рівні, що свідчить про доволі активне використання адвокатами комунікації як способу отримання підтримки і зниження стресу, а також про звернення за допомогою до соціального оточення в умовах стресу. Модель поведінки обережні дії має середній рівень виразності, що показує схильність до обдумування і уникання ризиків. Імпульсивні дії мають низький рівень виразності, що свідчить про можливість приймати переважно обдумані рішення і здатність уникати швидких, необдуманих кроків. Уникнення виразне на середньому рівні, що може вказувати на спроби знизити стрес шляхом тимчасового відсторонення від проблем. Показник маніпулятивних (непрямих) дій свідчить про високу ступінь виразності маніпулятивних дій з боку адвокатів, що вказує на їх схильність до непрямих методів вирішення проблем. Асоціальні та агресивні дії виразні на низькому рівні, що свідчить про збереження адаптивних методів взаємодії і здатність адвокатів уникати конфронтаційної поведінки навіть у стресових ситуаціях.

Рівень нервово-психічної нестійкості відповідає доброму (хорошому) рівню нервово- психічної стійкості, зриви маловірогідні, сприятливий прогноз. Це свідчить про те, що господарські адвокати загалом мають помірну вразливість до стресових ситуацій, вони можуть справлятися з професійним навантаженням і стресом, але за умов підвищеної напруги або в умовах тривалого стресу в них можуть виникати епізоди нестійкості, такі як емоційне виснаження, роздратованість або зниження концентрації.

Описові статистики показників професійного вигорання адвокатів, що працюють у господарській сфері, показали, що представники цієї групи демонструють помірний рівень професійного вигорання, зокрема відчують деяке психоемоційне виснаження, але зберігають позитивне ставлення до роботи, що дозволяє їм підтримувати професійну мотивацію. Адвокати переважно задоволені своєю роботою. Загалом вони справляються з професійними навантаженнями та не схильні до критичних зривів, хоча в умовах тривалого стресу можуть відчувати емоційне напруження. Середній рівень нервово-психічної нестійкості у цій групі

вказує на добру стійкість до стресових ситуацій та малоймовірність зривів. Адвокати господарської спеціалізації переважно використовують активні та просоціальні стратегії подолання стресу, такі як асертивність і соціальна підтримка, що дозволяє їм ефективно знижувати рівень стресу. Вони також схильні до непрямих методів подолання стресу – до маніпулятивних дій, що може бути характерним для їхньої професійної діяльності. Натомість асоціальні та агресивні стратегії у них практично не виражені, що свідчить про їх здатність уникати конфліктної поведінки та зберігати конструктивну взаємодію в стресових умовах.

Таблиця 3.4

Описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах

	N	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Виснаження	39	10,00	48,00	31,56	11,21
Деперсоналізація	39	1,00	25,00	14,13	5,91
Редукція	39	10,00	42,00	29,56	9,44
Загальне вигорання	39	17,00	110,00	64,13	23,72
Асертивні дії	39	6,00	30,00	19,69	5,94
Соц. контакт	39	10,00	34,00	22,62	5,68
Пошук соц. підтримки	39	9,00	34,00	23,26	5,56
Обережні дії	39	8,00	32,00	20,18	5,66
Імпульсивні дії	39	1,00	24,00	14,64	5,57
Уникнення	39	6,00	29,00	20,49	5,57
Непрямі дії	39	10,00	33,00	22,79	4,96
Асоціальні дії	39	1,00	23,00	12,41	5,44
Агресивні дії	39	1,00	21,00	13,15	4,48
НПН	39	3,00	37,00	20,95	9,91

Як ми можемо бачити з таблиці 3.4, по групі адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, показник виснаження виразний на високому рівні, що може свідчити про виражене емоційне напруження, яке адвокати, що працюють у кримінальних справах, можуть відчувати внаслідок високої професійної навантаженості та специфіки роботи в даній сфері. Деперсоналізація відповідає середньому рівню виразності, що може свідчити про певну схильність до емоційного дистанціювання від клієнтів та колег, характерну для адвокатів, що працюють з кримінальними справами. Низький рівень виразності редукції особистих досягнень, а отже адвокати зберігають високу професійну мотивацію,

позитивну самооцінку та позитивне ставлення до своєї професійної діяльності, професійну задоволеність, власну ефективність, що є важливим для підтримки задоволення від роботи. Середній рівень виразності загального вигорання по даній групі свідчить про наявність виражених ознак вигорання, хоча вони ще не є критичними.

Ступінь виразності копінг-моделей поведінки: асертивні дії мають середній рівень виразності, що може свідчити про помірне використання адвокатами асертивних стратегій для відстоювання своїх інтересів без агресії. Показники вступу до соціального контакту та пошуку соціальної підтримки виразні на середньому рівні, що означає помірне звернення до соціального оточення для отримання підтримки і зниження стресу. Середня виразність обережних дій свідчить про схильність адвокатів кримінальної спеціалізації до обмірковування своїх рішень і уникнення ризиків. Імпульсивні дії – виразні на низькому рівню, що вказує на здатність адвокатів уникати необдуманих рішень, діяти виважено та обдуманно. Уникання виразне на високому рівні, а це може означати, що ці адвокати схильні використовувати уникання як спосіб зниження стресу, можливо через високу емоційну напруженість і специфіку роботи в сфері кримінального права. Непрямі дії мають середню ступінь виразності, що свідчить про помірне використання непрямих методів для вирішення професійних завдань. Асоціальні дії знаходяться на низькому рівні виразності, що може свідчити про те, що адвокати даної групи вони зазвичай уникають дій, які порушують соціальні норми, і намагаються зберігати конструктивний стиль взаємодії навіть у стресових ситуаціях. Агресивні дії виразні на середньому рівні, що може вказувати на часткову схильність адвокатів до конфліктної поведінки.

Описові статистики показників професійного вигорання адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, свідчать про те, що адвокати даної вибірки демонструють високий рівень емоційного виснаження, що свідчить про інтенсивний стрес та емоційне напруження, зумовлене специфікою роботи. Середній рівень виразності деперсоналізації вказує на певне емоційне дистанціювання від клієнтів, яке використовується адвокатами для захисту від

стресу. Низький рівень редукції особистих досягнень свідчить про позитивне ставлення до професії та високу мотивацію, що допомагає адвокатам підтримувати професійну ефективність. Серед адвокатів кримінальної спеціалізації спостерігається помірне використання асертивних та просоціальних копінг-стратегій, що свідчить про вміння контролювати стрес без агресії та звертатися за соціальною підтримкою. Високий рівень уникання та непрямих методів подолання свідчить про намагання уникати конфліктних ситуацій та шукати обхідні шляхи зниження стресу. Низька виразність асоціальних стратегій свідчить про прагнення зберігати конструктивні відносини у стресових ситуаціях. Задовільний рівень нервово-психічної стійкості по даній вибірці свідчить про помірну стресостійкість, проте в екстремальних ситуаціях можливі емоційні зриви, що свідчить про потребу в додаткових ресурсах підтримки. За умов постійного високого психоемоційного навантаження адвокати кримінальної спеціалізації потребують розвитку більш ефективних стратегій подолання стресу.

Таблиця 3.5

Описові статистики показників професійного вигорання, отримані по групі адвокатів, що спеціалізуються на цивільних справах

	N	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Виснаження	42	8,00	44,00	27,93	10,09
Деперсоналізація	42	1,00	25,00	12,98	6,39
Редукція	42	12,00	43,00	32,19	9,45
Загальне вигорання	42	15,00	100,00	56,71	23,11
Асертивні дії	42	6,00	30,00	19,98	5,92
Соц. контакт	42	10,00	34,00	23,05	5,76
Пошук соц. підтримки	42	9,00	34,00	23,33	5,56
Обережні дії	42	8,00	32,00	20,07	5,51
Імпульсивні дії	42	1,00	24,00	14,26	5,58
Уникнення	42	3,00	27,00	17,05	5,49
Непрямі дії	42	10,00	33,00	22,88	5,28
Асоціальні дії	42	1,00	23,00	12,50	5,30
Агресивні дії	42	1,00	20,00	11,81	4,55
НПН	42	2,00	37,00	17,48	11,20

Як ми можемо бачити з таблиці 3.5, по групі адвокатів, що спеціалізуються на цивільних справах, показник виснаження має середній рівень виразності і свідчить про помірний рівень емоційного виснаження, пов'язаний з виконанням

професійних обов'язків. Деперсоналізація знаходиться на середньому рівні виразності, що вказує на певне емоційне дистанціювання від клієнтів, колег, що можливо використовується як спосіб захисту від стресу. Низький рівень виразності редукції свідчить про збереження високої професійної мотивації і позитивної самооцінки. Адвокати загалом не відчують значного зниження власної ефективності та залишаються задоволеними своєю роботою. Загальне вигорання по групі виразне на середньому рівні, що може свідчити про деякі ознаки вигорання у адвокатів даної спеціалізації, але не на критичному рівні.

Ступінь виразності копінг-моделей поведінки: асертивні дії виразні на середньому рівні, що дозволяє адвокатам виражати інтереси та потреби без агресії. Вступ до соціального контакту та пошук соціальної підтримки мають середній рівень виразності, що може свідчити про схильність адвокатів звертатися до колег і близьких за емоційною підтримкою. Обережні дії - на середньому рівні виразності, що свідчить про схильність адвокатів уникати ризиків та обдумувати рішення. Імпульсивні дії виразні на низькому рівні, що відображає обміркованість у прийнятті рішень. Уникання має тенденцію до високого рівню виразності, що може вказувати на схильність до тимчасового уникання проблем. Маніпулятивні (непрямі) дії виразні на середньому рівні, що свідчить про застосування непрямих методів для досягнення своїх цілей. Асоціальні та агресивні дії – на низькому рівні виразності, що може свідчити про уникнення адвокатами конфліктної поведінки.

Описові статистики показників професійного вигорання адвокатів, що спеціалізуються на цивільних справах, свідчать про те, що для даної вибірки характерним є середній рівень емоційного виснаження та загального вигорання. Рівень нервово-психічної нестійкості оцінюється як задовільний, що свідчить про помірну вразливість до стресу адвокатів даної вибірки. Адвокати, що спеціалізуються на цивільних справах, переважно використовують конструктивні та соціально орієнтовані стратегії для подолання стресу. Серед найбільш виражених стратегій можна виділити активну та просоціальну стратегію (асертивні дії, вступ до соціального контакту, пошук соціальної підтримки) та пасивну пряму стратегію (обережні дії). Ці моделі поведінки дозволяють адвокатам ефективно справлятися зі

стресовими ситуаціями, виражати свої інтереси конструктивно, уникати ризиків і отримувати необхідну підтримку від оточення. Водночас у них також спостерігається висока схильність до непрямих маніпулятивних стратегій, досить високий рівень використання стратегії уникання, що вказує на схильність до тимчасового відкладання вирішення складних ситуацій і може бути засобом зниження емоційного напруження. Низький рівень виразності асоціальних та агресивних дій свідчить про прагнення адвокатів цивільної спеціалізації уникати конфліктної та деструктивної поведінки, що допомагає зберігати професійні відносини та конструктивну атмосферу навіть у стресових умовах.

Таблиця 3.6

Значущі кореляції, отримані в результаті аналізу зв'язку показників професійного вигорання з віком та стажем

		Вік	Стаж
Виснаження	r	,511**	,555**
	P (2-ст)	,000	,000
Деперсоналізація	r	,457**	,467**
	P (2-ст)	,000	,000
Редукція	r	-,435**	-,424**
	P (2-ст)	,000	,000
Загальне вигорання	r	,550**	,571**
	P (2-ст)	,000	,000
Асертивні дії	r	-,480**	-,477**
	P (2-ст)	,000	,000
Соц. контакт	r	-,493**	-,497**
	P (2-ст)	,000	,000
Імпульсивні дії	r	,257**	,301**
	P (2-ст)	,001	,000
Уникнення	r	,383**	,424**
	P (2-ст)	,000	,000
Асоціальні дії	r	,201**	,224**
	P (2-ст)	,008	,003
НПН	r	,483**	,550**
	P (2-ст)	,000	,000

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

На основі результатів кореляційного аналізу показників професійного вигорання адвокатів всієї досліджуваної вибірки з віком та стажем роботи адвокатів, зображених в таблиці 3.6, можна зробити наступні висновки: виснаження має позитивний кореляційний зв'язок з віком та стажем, а отже зі збільшенням віку та

стажу адвокати більше відчують емоційне виснаження. Деперсоналізація також позитивно корелює як з віком, так і зі стажем. Це свідчить про тенденцію до емоційного дистанціювання від клієнтів і колег у міру дорослішання адвоката та збільшення його стажу. Редукція особистих досягнень має зворотній кореляційний зв'язок з віком та стажем. Оскільки шкала редукції перевернута, негативна кореляція вказує на те, що з віком і стажем зростає відчуття зниження професійних досягнень і мотивації. Загальний рівень вигорання має позитивний кореляційний зв'язок з віком і стажем, що свідчить про загальне зростання вигорання з віком та досвідом роботи. Копінг-моделі поведінки подолання стресу мають наступний зв'язок: асертивні дії мають обернений зв'язок з віком і стажем, що вказує на зниження асертивності у старших адвокатів. Молодші адвокати частіше використовують асертивність у взаємодії. Соціальна контактність також має обернений зв'язок з віком і стажем, це свідчить про те, що зі збільшенням віку і стажу адвокати зменшують соціальну взаємодію. Імпульсивні дії мають слабкий позитивний зв'язок з віком і стажем, що свідчить про можливу тенденцію до більшої імпульсивності у більш старших та досвідчених адвокатів. Уникання також корелює позитивно як з віком, так і зі стажем, що вказує на схильність до уникання проблемних ситуацій у більш старших та досвідчених адвокатів. Асоціальні дії мають слабку позитивну кореляцію з віком і стажем, вказуючи на певну схильність до асоціальної поведінки зі збільшенням віку і стажу адвокатів. Нервово-психічна нестійкість (НПН) має значущий позитивний зв'язок з віком і стажем, що свідчить про зростання емоційної вразливості до стресу зі збільшенням віку та стажу адвокатів.

Проведений аналіз показує, що з віком і стажем у адвокатів зростають показники професійного вигорання, такі як емоційне виснаження, деперсоналізація, загальний рівень вигорання та нервово-психічної нестійкості, також можуть зростати уникання, імпульсивні та асоціальні дії. Водночас спостерігається зниження соціальної контактності та асертивності, що може ускладнювати адаптацію до стресових умов.

Таблиця 3.7

Значущі відмінності, отримані в результаті порівняльного аналізу показників професійного вигорання адвокатів по групах чоловіків та жінок

	Стать	Ср. ранг	U	W	Z	P (2-ст)
Виснаження	Ч	100,56	2588,000	6074,000	-3,585	,000**
	Ж	73,18				
Деперсоналізація	Ч	96,65	2943,500	6429,500	-2,517	,012*
	Ж	77,46				
Загальне вигорання	Ч	98,51	2774,500	6260,500	-3,020	,003**
	Ж	75,43				
Асертивні дії	Ч	79,40	3039,500	7225,500	-2,228	,026*
	Ж	96,38				

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

На основі результатів порівняльного аналізу показників професійного вигорання адвокатів всієї досліджуваної вибірки по групах чоловіків і жінок, зображених в таблиці 3.7, було встановлено наступні достовірні відмінності:

Виснаження: встановлено достовірну різницю між чоловіками та жінками за рівнем виснаження - чоловіки мають вищий рівень виснаження порівняно з жінками, що може свідчити про більшу схильність чоловіків до емоційного виснаження у даній професійній діяльності.

Деперсоналізація: встановлено достовірну відмінність – чоловіки частіше виявляють емоційне відчуження від клієнтів та колег, ніж жінки.

Загальне вигорання: встановлено достовірну відмінність між чоловіками та жінками за рівнем загального вигорання - чоловіки демонструють вищий рівень загального професійного вигорання ніж жінки.

Асертивні дії: встановлено достовірну відмінність - жінки мають вищий рівень асертивності, тобто більш схильні до відкритого вираження своїх інтересів без агресії, відстоювання своєї думки ніж чоловіки в даній професії.

Отже, за результатами проведеного порівняльного аналізу, було встановлено, що чоловіки-адвокати в порівнянні з жінками демонструють вищі рівні емоційного виснаження, деперсоналізації та загального професійного вигорання, що може вказувати на більшу схильність до емоційного відчуження та загального вигорання у професійній діяльності. Водночас жінки-адвокати частіше використовують

асертивні дії як стратегію подолання стресу, ніж чоловіки, що може свідчити про кращу адаптацію до професійних викликів. Щодо інших показників професійного вигорання, значущих відмінностей між чоловіками та жінками не виявлено.

Таблиця 3.8

Результати порівняння частот категорій, виявлених на основі методу незавершених речень

Гр.	Аспект	Тип ставлення	N	Залишок	Хі-квадрат	P (2-ст)
Цивільні справи	Клієнти	Негативне ставлення	26	5,0	2,381	,123
		Позитивне ставлення	16	-5,0		
	Робота	Негативне ставлення	31	10,0	9,524	,002**
		Позитивне ставлення	11	-10,0		
	Сім'я	Негативне ставлення	17	-4,0	1,524	,217
		Позитивне ставлення	25	4,0		
Кримінальні справи	Клієнти	Негативне ставлення	30	10,5	11,308	,001**
		Позитивне ставлення	9	-10,5		
	Робота	Негативне ставлення	28	8,5	7,41	,006**
		Позитивне ставлення	11	-8,5		
	Сім'я	Негативне ставлення	17	-2,5	0,641	,423
		Позитивне ставлення	22	2,5		
Військові справи	Клієнти	Негативне ставлення	19	3,0	1,125	,289
		Позитивне ставлення	13	-3,0		
	Робота	Негативне ставлення	17	1,0	0,125	,724
		Позитивне ставлення	15	-1,0		
	Сім'я	Негативне ставлення	13	-3,0	1,125	,289
		Позитивне ставлення	19	3,0		
Господарські справи	Клієнти	Негативне ставлення	14	-1,5	0,29	,590
		Позитивне ставлення	17	1,5		
	Робота	Негативне ставлення	17	1,5	0,29	,590
		Позитивне ставлення	14	-1,5		
	Сім'я	Негативне ставлення	10	-5,5	3,903	,048*
		Позитивне ставлення	21	5,5		
Адміністративні справи	Клієнти	Негативне ставлення	17	2,0	0,533	,465
		Позитивне ставлення	13	-2,0		
	Робота	Негативне ставлення	13	-2,0	0,533	,465
		Позитивне ставлення	17	2,0		
	Сім'я	Негативне ставлення	10	-5,0	3,333	,068
		Позитивне ставлення	20	5,0		

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

На основі результатів порівняльного аналізу категорій відношення адвокатів різних сфер спеціалізацій до клієнтів, роботи та сім'ї, виявлених на основі методу незавершених речень, встановлено наступні закономірності:

1) Цивільна спеціалізація:

- Ставлення до роботи: достовірне превалювання негативного ставлення до роботи. Середній ранг негативних відповідей 31, що значно перевищує позитивні 11, тобто адвокати цієї спеціалізації демонструють підвищений рівень негативного ставлення до роботи в умовах стресу та сильних професійних навантажень.

- Ставлення до клієнтів та сім'ї: відсутність значущих відмінностей між позитивним та негативним ставленням у даних сферах.

2) Кримінальна спеціалізація:

- Ставлення до клієнтів: достовірне превалювання негативного ставлення до клієнтів, де кількість негативних відповідей суттєво перевищує позитивні, тобто адвокати цієї спеціалізації демонструють підвищений рівень негативного ставлення до клієнтів в умовах стресу та сильних професійних навантажень.

- Ставлення до роботи: також свідчить про достовірне превалювання негативного ставлення до роботи (28 проти 11), отже адвокати цієї спеціалізації демонструють підвищений рівень негативного ставлення до роботи в умовах стресу та сильних професійних навантажень.

- Ставлення до сім'ї: відносний баланс між позитивними та негативними відповідями, що свідчить про відсутність домінування будь-якої з категорій.

3) Військова спеціалізація:

- У всіх категоріях (клієнти, робота, сім'я) спостерігається рівномірний баланс позитивного та негативного ставлення до всіх аспектів та відсутність значущих відмінностей.

4) Господарська спеціалізація :

- Ставлення до сім'ї: достовірне превалювання позитивного ставлення до сім'ї, де позитивні відповіді (21) переважають негативні (10).

- Ставлення до клієнтів та роботи: рівномірний розподіл позитивного та негативного ставлення до цих аспектів.

5) Адміністративна спеціалізація:

- У всіх категоріях (клієнти, робота, сім'я) спостерігається рівномірний баланс між позитивним та негативним ставленням. Проте за шкалою ставлення до сім'ї ($p = 0,068$) є тенденція до переваги позитивної категорії.

Отримані результати порівняльного аналізу категорій відношення адвокатів різних сфер спеціалізацій до клієнтів, роботи та сім'ї, виявлених на основі методу незавершених речень, свідчать про те, що негативне ставлення до роботи в умовах стресу та сильних професійних навантажень є найбільш вираженим серед адвокатів, що спеціалізуються на цивільних та кримінальних справах. У адвокатів, що працюють з кримінальними справами, також спостерігається негативне ставлення до клієнтів в умовах стресу. Водночас позитивне ставлення до сім'ї переважає серед адвокатів господарської спеціалізації, а для військових і адміністративних спеціалізацій характерний збалансований розподіл ставлення до всіх вищевказаних аспектів.

3.2. Порівняльний аналіз професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації

Загальні результати порівняльного аналізу показників професійного вигорання по групах адвокатів, що спеціалізуються на різних типах справ, представлено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Значущі відмінності, отримані в результаті порівняльного аналізу показників професійного вигорання по групах адвокатів, що спеціалізуються на різних типах справ

	Група	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	P (2-ст)
Деперсоналізація	Адміністративні справи	69,92	10,080	4	,039
	Військові справи	85,75			
	Господарські справи	76,15			
	Кримінальні справи	103,13			
	Цивільні справи	95,26			
Редукція	Адміністративні справи	109,43	18,939	4	,001
	Військові справи	94,86			
	Господарські справи	99,60			
	Кримінальні справи	62,08			
	Цивільні справи	80,90			

Таблиця 3.9 (продовження).

Значущі відмінності, отримані в результаті порівняльного аналізу показників професійного вигорання по групах адвокатів, що спеціалізуються на різних типах справ

	Група	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	P (2-ст)
Загальне вигорання	Адміністративні справи	69,78	11,783	4	,019
	Військові справи	82,48			
	Господарські справи	77,29			
	Кримінальні справи	107,13			
	Цивільні справи	93,29			
Уникнення	Адміністративні справи	59,10	28,390	4	,000
	Військові справи	82,13			
	Господарські справи	74,39			
	Кримінальні справи	119,74			
	Цивільні справи	91,62			
НПН	Адміністративні справи	69,88	12,870	4	,012
	Військові справи	87,39			
	Господарські справи	73,45			
	Кримінальні справи	108,03			
	Цивільні справи	91,48			

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

За результатами порівняльного аналізу показників професійного вигорання по групах адвокатів, що мають різну спеціалізацію, було встановлено, що адвокати з різним типом спеціалізації достовірно відрізняються за наступними показниками професійного вигорання:

- Деперсоналізація: найбільшою мірою деперсоналізація виражена в адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах (найвищий середній ранг 103,13). Далі за спаданням: фахівці з цивільних, військових та господарських справ. Найменшою мірою даний показник виразний в адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах (найнижчий середній ранг 69,92). Ми пов'язуємо це з наступною специфікою роботи в рамках кожного зі вказаних напрямків.

Для адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, деперсоналізація є найбільш вираженою тому, що їхня робота пов'язана з високим рівнем емоційного та психологічного стресу, оскільки вони часто мають справу з важкими та травматичними випадками, які можуть включати насильство, серйозні правопорушення та злочини проти особистості. Кримінальні адвокати, щоб захистити себе від емоційного виснаження, можуть розвивати такі психологічні

захисні механізми як деперсоналізація, яка допомагає зменшити емоційну залученість у справи. Це дозволяє їм залишатися професійними та об'єктивними, однак може призводити до відстороненості та емоційного виснаження в особистому плані.

Адвокати, що працюють у сфері цивільного права, також мають високий рівень деперсоналізації, хоч і менш виражений, ніж у кримінальних адвокатів. Цивільні справи часто включають конфлікти між приватними особами, членами родини тощо (розлучення, майнові спори, позови щодо компенсацій), що створює емоційно напружене середовище. Взаємодія з клієнтами, які перебувають у стресовому стані, може призводити до емоційного виснаження адвокатів, що в свою чергу сприяє деперсоналізації як захисному механізму, щоб дистанціюватися від клієнтських емоцій і не залучатися особисто в їхні конфлікти.

Для адвокатів, що займаються військовими справами, деперсоналізація також є значущою, але менш вираженою, ніж у кримінальних та цивільних спеціалізаціях. Військові справи можуть бути пов'язані зі специфічними моральними та етичними дилемами, захистом прав військовослужбовців або участю в судових процесах, пов'язаних із військовими правами і обов'язками. Такі справи часто передбачають конфлікт інтересів або емоційно складні ситуації, що змушує адвокатів емоційно дистанціюватися для ефективного виконання своїх обов'язків. Однак деперсоналізація у військових адвокатів є менш вираженою, можливо, через високий рівень патріотичної чи моральної мотивації, що допомагає їм зберігати емоційну стійкість.

Адвокати, що працюють у сфері господарського права, демонструють нижчий рівень деперсоналізації порівняно з кримінальними, цивільними та військовими адвокатами. Їхня робота зосереджена на комерційних питаннях, договірних зобов'язаннях і економічних спорах, що зазвичай мають менший емоційний вплив. Оскільки взаємодія з клієнтами в господарських справах менш емоційно навантажена, адвокатам легше залишатися професійними без необхідності надмірного емоційного дистанціювання. Це знижує рівень деперсоналізації у порівнянні з більш емоційно напруженими сферами права.

Адвокати, що спеціалізуються на адміністративних справах, мають найнижчий рівень деперсоналізації. Адміністративні справи здебільшого стосуються процедур і спорів із державними установами, що рідко потребує високої емоційної залученості. Завдяки чітко визначеним правовим процедурам та відсутності значних емоційних взаємодій з клієнтами, адвокати адміністративної спеціалізації менш схильні до емоційного виснаження та деперсоналізації. Їхня робота дозволяє залишатися професійно залученими без необхідності в емоційному дистанціюванні.

Рівень деперсоналізації адвокатів значною мірою залежить від емоційної та психологічної специфіки роботи в їхній галузі. Адвокати, що працюють у більш емоційно напружених сферах (як кримінальне чи цивільне право), мають вищий рівень деперсоналізації через необхідність захистити себе від емоційного виснаження. Адвокати ж адміністративного і господарського права демонструють нижчий рівень деперсоналізації завдяки відносно меншій емоційній інтенсивності їхньої роботи.

Редукція особистих досягнень: найбільшою мірою редукція виразна в адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах - найнижчий середній ранг 62,08 свідчить про найбільш виражену редукцію (оскільки шкала перевернута). Далі за спаданням йдуть фахівці з цивільних справ (80,90), військових справ (94,86), господарських справ (99,60). Найменшою мірою даний показник виразний в адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах - найвищий середній ранг (109,43), що вказує на найнижчу вираженість редукції. Ми пов'язуємо це з наступною специфікою роботи в рамках кожного зі вказаних напрямків.

Для адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, редукція є найбільш вираженою тому, що адвокати в цій сфері постійно працюють у стресових умовах, пов'язаних із серйозними справами, які часто вимагають моральної стійкості та емпатії. Розчарування в досягненнях може виникати через часте зіткнення з жорсткими вироками, несправедливістю або морально важкими ситуаціями, які викликають відчуття безпорадності та втрату задоволення від роботи. Все це може знижувати мотивацію і спричиняти відчуття, що їхня робота не має достатньої значущості чи ефективності.

Адвокати, що працюють у сфері цивільного права, мають дещо нижчий рівень редукції особистих досягнень, ніж кримінальні адвокати. Це пов'язано з тим, що цивільне право включає справи, які можуть бути емоційно напруженими (наприклад, розлучення, спадкові справи, конфлікти щодо майна), що теж спричиняє стрес і емоційне виснаження. У таких випадках адвокати часто відчують емоційний тиск з боку клієнтів, які емоційно залучені у справу, що може спричинити зниження відчуття особистих досягнень. Постійне перебування в конфліктних ситуаціях і необхідність вирішувати особисті та сімейні конфлікти своїх клієнтів можуть призводити до втрати адвокатом відчуття задоволення від результатів роботи.

Для адвокатів військової спеціалізації редукція особистих досягнень є менш вираженою порівняно з кримінальними та цивільними справами. Це може бути пов'язано з високим рівнем професійної мотивації та відчуттям важливості своєї ролі у захисті прав військових, що надає певне задоволення від роботи. Однак через складність моральних та етичних дилем, з якими можуть стикатися військові адвокати, їхня робота все одно може викликати стрес і призводити до зниження відчуття значущості досягнень, хоча це менш виражено порівняно з більш емоційно напруженими сферами, як кримінальне чи цивільне право.

Адвокати, що працюють у сфері господарського права, мають ще нижчий рівень редукції особистих досягнень. Їх робота зосереджена на питаннях комерційного характеру, економічних спорах, договорах, що зазвичай є структурованим і менш емоційно напруженим процесом. Ця сфера надає можливість бачити конкретні результати своєї діяльності, такі як укладення вигідних контрактів чи врегулювання економічних спорів, що підвищує відчуття особистих досягнень та знижує ризик редукції. Незважаючи на деяку рутинність, адвокати господарського права мають чіткі результати, що забезпечує їм задоволення від роботи.

Найменш виражена редукція особистих досягнень спостерігається у адвокатів, що займаються адміністративними справами. Це пов'язано з тим, що їхня робота в основному включає питання, які стосуються адміністративних процедур, державного регулювання, спорів з державними установами тощо. Завдяки чіткій

процедурній структурі та меншій емоційній залученості в процес, адвокати адміністративного права рідше відчують розчарування у своїх професійних досягненнях. Також робота в адміністративній сфері дозволяє уникати надмірного стресу, що сприяє збереженню високого рівня задоволення від роботи та відчуття ефективності.

Рівень редукції особистих досягнень варіюється залежно від емоційної та психологічної специфіки роботи у кожній правовій галузі. Адвокати, що працюють у кримінальних та цивільних справах, відчують найвищу редукцію особистих досягнень через високу емоційну залученість та часті ситуації морального виснаження. Навпаки, адвокати адміністративного та господарського права відчують меншу редукцію завдяки структурованості своєї роботи та відсутності значного емоційного напруження.

- Загальне вигорання: найбільшою мірою загальне вигорання виражене в адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах - найвищий середній ранг (107,13). Далі за спаданням йдуть адвокати з цивільних справ (93,29), військових справ (82,48), господарських справ (77,29). Найменшою мірою даний показник виразний в адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах - найнижчий середній ранг (69,78), що вказує на найменш виражене загальне вигорання. Ми пов'язуємо це з наступною специфікою роботи в рамках кожного зі вказаних напрямків.

Для адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, найвищий рівень загального вигорання пов'язаний з високим емоційним і психологічним навантаженням, яке супроводжує їхню роботу. Вони часто мають справу з важкими ситуаціями, пов'язаними з насильством, серйозними правопорушеннями, злочинами, життям і свободою людей, що накладає значний стрес. Крім того, адвокати з кримінальних справ стикаються з моральними і етичними дилемами, постійним тиском від клієнтів і суспільства, а також великим ризиком помилкових рішень, що може спричиняти емоційне виснаження і втрату задоволення від роботи. Висока відповідальність і тиск на результативність підвищують рівень загального вигорання.

Адвокати, що працюють у сфері цивільного права, мають дещо нижчий рівень загального вигорання, але він все ще залишається високим. Це можна пояснити тим, що цивільні справи часто пов'язані з міжособистісними конфліктами, такими як розлучення, спадкові спори, майнові конфлікти, які можуть мати значний емоційний вплив. Адвокати з цивільних справ зазвичай змушені працювати в умовах, де емоційні очікування клієнтів можуть бути високими. Часті конфліктні ситуації і напружена атмосфера судових процесів можуть призводити до вигорання, оскільки адвокати постійно стикаються з емоційно залученими клієнтами, що вимагає значних емоційних ресурсів.

У адвокатів, що займаються військовими справами, загальне вигорання є менш вираженим порівняно з кримінальними і цивільними спеціалізаціями. Військові справи передбачають роботу з військовими, захист їхніх прав і вирішення складних правових питань, пов'язаних із військовою службою, що може створювати психологічний тиск. Однак у військових адвокатів мотивація часто пов'язана з почуттям патріотизму і обов'язку, що може допомагати їм краще справлятися з навантаженням і знижувати рівень вигорання. Зважаючи на особливості військових справ, адвокати цієї спеціалізації можуть отримувати моральне задоволення від захисту військовослужбовців, що пом'якшує вплив стресу.

Адвокати з господарського права мають ще нижчий рівень загального вигорання, оскільки їхня робота зосереджена на вирішенні комерційних питань, укладенні договорів та вирішенні економічних спорів, що, як правило, менш емоційно насичене і структуроване. Комерційні спори, хоча і вимагають інтелектуальних ресурсів, меншою мірою навантажують адвокатів емоційно, що дозволяє адвокатам господарських справ уникати значного вигорання. Можливість бачити чіткі результати своєї роботи та досягати конкретних цілей сприяє задоволенню від роботи і знижує рівень вигорання.

Найнижчий рівень загального вигорання у адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах (середній ранг 69,78). Це пов'язано з тим, що адміністративне право здебільшого стосується правових питань, пов'язаних з державними установами та регуляторними процесами, що не потребує високої

емоційної залученості. Завдяки чітко визначеним процедурам, обмеженій емоційній взаємодії та меншому емоційному навантаженню, адвокати з адміністративного права мають більше шансів зберегти емоційну стійкість та уникнути вигорання. Робота в цій сфері дозволяє зосередитися на професійних завданнях без значного емоційного тиску, що є сприятливим фактором для збереження психологічного благополуччя.

Рівень загального психоемоційного вигорання серед адвокатів різних спеціалізацій відображає особливості їхньої професійної діяльності. Найвищий рівень вигорання спостерігається у кримінальних та цивільних адвокатів, які піддаються великому емоційному та психологічному тиску через специфіку своєї роботи. Військові адвокати також стикаються з вигоранням, але відчуття обов'язку і моральної значущості їхньої роботи допомагає зменшити його прояви. Адвокати господарського та адміністративного права мають найнижчий рівень вигорання завдяки структурованості своєї роботи і меншій емоційній залученості.

- Уникнення: найбільшою мірою копінг-модель уникнення виражена в адвокатів кримінальної спеціалізації, які мають найвищий середній ранг (119,74). Далі за спаданням йдуть фахівці з цивільних справ (91,62), військових справ (82,13), господарських справах (74,39). Адвокати з адміністративних справ мають найнижчий середній ранг (59,10), що вказує на найменш виражене в них даної моделі поведінки. Ми пов'язуємо це з наступною специфікою роботи в рамках кожного зі вказаних напрямків.

У адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, найбільша вираженість поведінки уникнення пов'язана з високим рівнем стресу та емоційного напруження, які супроводжують роботу в кримінальній сфері. Постійний контакт з клієнтами, які стикаються з серйозними правопорушеннями або злочинами, великий моральний тиск і етичні дилеми часто змушують адвокатів вдаватися до уникнення як захисної реакції. Вони можуть віддалятися від емоційних аспектів своєї роботи, щоб знизити психологічне навантаження, особливо якщо справа має серйозні наслідки для клієнта або пов'язана з травматичними обставинами.

Адвокати, що працюють у цивільному праві, також демонструють високий

рівень уникнення, оскільки у сфері цивільних спорів часто виникають конфліктні ситуації, пов'язані з особистими відносинами, майновими питаннями або сімейними конфліктами, які можуть створювати емоційний дискомфорт. Модель уникнення стає важливою для адвокатів цивільних справ, оскільки вони змушені дистанціюватися від емоційно навантажених ситуацій, щоб зберегти об'єктивність і професійність. Вони можуть прагнути уникати надмірного занурення у справи клієнтів, щоб уникнути емоційного виснаження.

У адвокатів військової спеціалізації рівень уникнення є помірним. Робота з військовими справами часто включає складні моральні та етичні аспекти, які можуть створювати стрес і потребу уникати надмірного занурення в особисті або емоційні переживання клієнтів. Однак, на відміну від кримінальних і цивільних адвокатів, військові адвокати можуть мати сильну мотивацію, пов'язану з патріотизмом та обов'язком, що допомагає їм зберігати емоційну стійкість і менш часто вдаватися до уникнення. Вони використовують цю копінг-модель для захисту від стресу, але не в такій мірі, як у більш емоційно насичених спеціалізаціях.

Адвокати, що займаються господарськими справами, демонструють більш нижчий рівень уникнення (середній ранг 74,39) порівняно з вищевказаними спеціалізаціями. Їхня робота зазвичай включає комерційні спори, договори та економічні питання, які меншою мірою пов'язані з емоційною напруженістю. Завдяки цьому адвокати господарського права рідше використовують уникнення як копінг-стратегію, оскільки їхня робота вимагає більше аналітичного та логічного підходу і менше пов'язана з емоційним виснаженням. Це знижує потребу уникати або дистанціюватися від роботи.

Найнижчий рівень уникнення спостерігається у адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах (59,10). Їхня робота здебільшого включає правові питання, пов'язані з державними установами, регуляторними процесами та адміністративними процедурами, які мають чітку структуру і не вимагають високої емоційної залученості. Завдяки цій специфіці роботи адвокати адміністративного права рідко потребують уникнення як копінг-стратегії. Вони працюють у менш стресовому середовищі, що дозволяє зосередитися на професійних завданнях без

необхідності дистанціюватися від емоційних аспектів справ.

Отже рівень уникнення серед адвокатів різних спеціалізацій значною мірою залежить від емоційного і психологічного навантаження, яке накладає на них робота в їхній галузі.

За результатами порівняльного аналізу професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації встановлено, що рівень вигорання адвокатів суттєво варіюється залежно від їх спеціалізації. В цілому наша гіпотеза підтверджується – адвокати по кримінальним справам дійсно найбільше підвладні вигоранню. За результатами проведеного аналізу найвищий рівень вигорання, зокрема за показниками загального вигорання, деперсоналізації, редукції особистих досягнень та поведінки уникнення, спостерігається у адвокатів кримінальної спеціалізації, що обумовлено високим емоційним та психологічним навантаженням їх роботи. Цивільні адвокати також демонструють значний рівень вигорання через складні міжособистісні взаємодії у цивільних справах. Військові адвокати мають помірний рівень вигорання, де моральна мотивація може відігравати стабілізуючу роль. Найнижчий рівень вигорання характерний для адвокатів з господарського та адміністративного права, де робота структурована, аналітична та менш емоційно навантажена. Це свідчить про важливість урахування професійної специфіки для розуміння та профілактики вигорання серед адвокатів різних спеціалізацій.

3.3. Дослідження взаємозв'язку змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації

Поглянемо на кореляції, що вказують на особливості (специфіку) взаємозв'язку змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації та виділимо що саме відрізняється в цих групах (див. Додаток А):

Кореляція виснаження з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Проведений кореляційний аналіз показав, що більшість зв'язків між виснаженням та іншими складовими професійного вигорання адвокатів носять однаковий характер для всіх спеціалізацій адвокатів, що свідчить про

загальні тенденції в їхньому професійному вигоранні. Значущі кореляції, такі як "виснаження-деперсоналізація", "виснаження-редукція", "виснаження-загальне вигорання", та "виснаження-асертивні дії", є однаковими у всіх групах і не залежать від специфіки роботи.

Водночас унікальний взаємозв'язок виявлено тільки для групи адвокатів, які займаються кримінальними справами: між виснаженням та агресивними діями встановлена значуща пряма кореляція. Це вказує на специфічну динаміку в цій групі, де підвищення рівня виснаження пов'язане із збільшенням агресивної поведінки та навпаки. Цей зв'язок не є характерним для інших спеціалізацій, що підкреслює вплив особливостей роботи з кримінальними справами на рівень агресії та виснаження адвокатів.

Отже, можна зробити висновок, що хоча більшість кореляцій між виснаженням та іншими складовими професійного вигорання адвокатів мають загальний характер для всіх спеціалізацій адвокатів, робота у сфері кримінальних справ виявляє певні специфічні взаємозв'язки, що варто враховувати при розробці профілактичних заходів і програм психологічної підтримки адвокатів для зменшення їх професійного вигорання.

Кореляція деперсоналізації з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз взаємозв'язку деперсоналізації з іншими складовими професійного вигорання показав, що більшість зв'язків мають однаковий характер для всіх спеціалізацій адвокатів, що свідчить про їхню загальну природу. Зокрема, значущі прямі або зворотні кореляції, такі як "деперсоналізація-виснаження", "деперсоналізація-редукція", "деперсоналізація-загальне вигорання", "деперсоналізація-асертивні дії" та "деперсоналізація-соціальний контакт", є спільними для всіх груп і не визначаються специфікою роботи адвокатів у певній галузі.

Єдиним винятком є кореляція між деперсоналізацією та імпульсивними діями. У всіх групах, окрім адміністративної, спостерігається значуща пряма кореляція, що вказує на наявність зв'язку між зростанням рівня деперсоналізації та імпульсивною поведінкою адвокатів. Відсутність такого зв'язку в групі адміністративних справ

може свідчити про те, що адвокати цієї спеціалізації менш схильні до імпульсивності на фоні деперсоналізації, що, ймовірно, пов'язано з особливостями їхньої роботи.

Отже, загальний висновок полягає в тому, що кореляція деперсоналізації з іншими складовими професійного вигорання здебільшого є типовою для всіх груп адвокатів, не залежно від спеціалізації. Винятком є зв'язок деперсоналізації з імпульсивними діями, який виявляє відмінності для адміністративної спеціалізації, що може вказувати на особливу стійкість цієї групи до імпульсивної поведінки при підвищенні деперсоналізації.

Кореляція редукції з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляцій редукції з іншими складовими професійного вигорання адвокатів показав, що більшість зв'язків є однаковими для всіх спеціалізацій. Зокрема, кореляції між редукцією та такими показниками, як виснаження, деперсоналізація, загальне вигорання, асертивні дії, соціальний контакт, уникнення, мають однаковий характер для всіх груп, що вказує на загальні тенденції, характерні для професійного вигорання адвокатів.

Проте було виявлено кілька унікальних зв'язків, що відрізняють певні спеціалізації: редукція-імпульсивні дії: значуща зворотна кореляція для всіх груп, за винятком адміністративної спеціалізації, де зв'язок відсутній. Це вказує на відсутність схильності до імпульсивності на фоні редукції у адвокатів адміністративної групи. Редукція-агресивні дії: зворотній значущий зв'язок виявлено тільки для кримінальної спеціалізації, що свідчить про те, що адвокати цієї спеціалізації при зростанні рівня редукції менше схильні до агресивної поведінки. Редукція-нервово-психічна нестійкість: зворотній значущий зв'язок наявний у військових, кримінальних і цивільних групах, тоді як у господарських та адміністративних спеціалізаціях зв'язок відсутній. Це може вказувати на більш високу нервово-психічну стійкість у адвокатів господарської та адміністративної спеціалізацій на фоні редукції. Отже, хоча більшість кореляцій редукції з іншими складовими професійного вигорання є загальними для всіх груп адвокатів, унікальні

зв'язки для окремих спеціалізацій вказують на відмінності, які можуть бути пов'язані з характером їхньої професійної діяльності.

Кореляція загального вигорання з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз взаємозв'язку загального вигорання з іншими складовими професійного вигорання показав, що більшість зв'язків є подібними для всіх спеціалізацій адвокатів, що свідчить про загальну природу вигорання в даній професійній сфері. Зокрема, значущі прямі кореляції загального вигорання з виснаженням, деперсоналізацією, імпульсивними діями, уникненням, асоціальними діями та рівнем нервово-психічної нестійкості однакові для всіх груп і не залежать від специфіки роботи. Зворотні кореляції загального вигорання з редукцією, асертивними діями та соціальним контактом також мають однаковий характер для всіх спеціалізацій.

Окремим винятком є кореляція загального вигорання з агресивними діями, яка має значущу пряму залежність лише серед адвокатів, що працюють у кримінальній сфері; в інших спеціалізаціях ця кореляція відсутня. Це може вказувати на те, що адвокати кримінальної спеціалізації більш схильні до агресивних дій у стані вигорання, що може бути пов'язано з особливими умовами їхньої роботи.

Отже, загальний висновок полягає в тому, що кореляції загального вигорання з іншими складовими професійного вигорання є загальними для всіх спеціалізацій адвокатів, за винятком зв'язку з агресивними діями, який виявляє специфічні відмінності для кримінальної спеціалізації.

Кореляція асертивних дій з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції асертивних дій з іншими складовими професійного вигорання показав загальні тенденції, характерні для всіх груп спеціалізацій адвокатів. Зокрема, пряма значуща кореляція виявлена з редукцією та соціальним контактом. Зворотна кореляція виявлена з виснаженням, деперсоналізацією, загальним вигоранням, імпульсивними діями, уникненням і рівнем нервово-психічної нестійкості, що може вказувати на тенденцію до зменшення асертивності при зростанні цих показників.

Кореляція з пошуком соціальної підтримки, обережними діями, непрямими та агресивними діями відсутня по всіх групах спеціалізацій, що свідчить про незалежність асертивності від цих складових вигорання.

Особливою рисою є відсутність кореляції асертивних дій з асоціальними діями лише у військовій спеціалізації, тоді як у всіх інших групах спостерігається зворотний зв'язок. Це може вказувати на те, що адвокати військової спеціалізації менш схильні змінювати асертивність у відповідь на рівень асоціальності, що ймовірно, обумовлено особливими вимогами та стійкістю в цій сфері діяльності.

Кореляція соціального контакту з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Більшість зв'язків є універсальними для всіх груп спеціалізацій адвокатів. Зокрема, пряма значуща кореляція з редукцією та асертивними діями. Зворотна значуща кореляція з виснаженням, деперсоналізацією, загальним вигоранням, імпульсивними діями, уникненням та рівнем нервово-психічної нестійкості свідчить про те, що зі зростанням цих показників соціальний контакт знижується в усіх групах. Відсутність кореляції соціального контакту з пошуком соціальної підтримки, обережними, непрямими та агресивними діями для всіх спеціалізацій підкреслює незалежність соціального контакту від цих аспектів професійного вигорання.

Окремо слід зазначити зворотну кореляцію з асоціальними діями, яка є значущою лише для кримінальної та цивільної спеціалізацій, тоді як в інших групах вона відсутня. Це може вказувати на те, що адвокати цих спеціалізацій, при зниженні соціального контакту, більш схильні до асоціальної поведінки, що може бути пов'язано з особливостями їх професійної діяльності.

Кореляція пошуку соціальної підтримки з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Більшість зв'язків відсутні для всіх спеціалізацій адвокатів. Зворотна значуща кореляція виявлена лише з імпульсивними діями, і тільки для кримінальної, цивільної та господарської спеціалізацій, що вказує на тенденцію зниження імпульсивності серед адвокатів цих груп при підвищенні соціальної підтримки.

В інших групах спеціалізацій кореляцій між пошуком соціальної підтримки

та іншими показниками вигорання не виявлено, що свідчить про незалежність цього показника від інших аспектів вигорання для більшості адвокатів.

Кореляція обережних дій з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції виявив лише одну значущу залежність: зворотна кореляція обережних дій з непрямыми (маніпулятивними) діями у групі адвокатів господарської спеціалізації. Це свідчить про те, що адвокати цієї групи з підвищенням обережності менше схильні до маніпулятивної поведінки.

В інших спеціалізаціях кореляція обережних дій з іншими показниками професійного вигорання відсутня, що вказує на незалежність цього показника від інших складових професійного вигорання для всіх груп адвокатів.

Кореляція імпульсивних дій з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції виявив, що, на відміну від решти спеціалізацій, для адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах, характерна відсутність додатного зв'язку показника імпульсивних дій з деперсоналізацією. Те ж саме стосується і зв'язку зі шкалою редукції (за відмінністю того, що значущий зв'язок в решті груп є від'ємним).

Значущий зворотний зв'язок імпульсивних дій з пошуком соціальної підтримки характерний тільки для груп адвокатів, що спеціалізуються на господарських, кримінальних та цивільних справах.

Щодо решти кореляцій – вони виявили однаковий характер в усіх досліджуваних групах, з чого можна робити висновок про відсутність детермінації цих зв'язків специфікою напрямку роботи адвоката.

Кореляція уникнення з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції виявив, що характер виявлених взаємозв'язків є однаковим по всім досліджуваним групам, що свідчить про відсутність детермінації специфікою різних адвокатських спеціалізацій механізмів, що пов'язують спрямованість на ескапізм та професійне вигорання. Ми припускаємо, що це може бути зумовлене тим, що стратегія уникнення сама по собі є неприйнятною для діяльності адвоката, адже її природа напряду заважає здійсненню професійних обов'язків даного фахівця, - передусім – тому, що адвокат

відповідає не просто за власні професійні вчинки, а й за клієнта, захищати інтереси якого він береться. Тобто, виявлені однакового характеру взаємозв'язки можуть пояснюватися загальними параметрами, притаманними адвокатській діяльності, незалежно від її змісту.

Кореляція непрямих дій з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції дозволив виявити, що в усіх досліджуваних групах достовірний зв'язок диспозиції до непрямих дій та професійного вигорання відсутній, - з чого ми можемо зробити висновки: по-перше, що зазначений зв'язок не варіюється в залежності від спеціалізації адвокатської діяльності; по-друге, - що використання адвокатами лінії поведінки, для якої характерні натяки, спроби впливати на інших приховано, - неможна розглядати в контексті вигорання. На нашу думку, це може пояснюватися тим, що діяльність адвоката, незалежно від його спеціалізації, здебільшого регламентується нормативно-правовими документами, - отже, дії, характерні для аналізованої стратегії, не можуть складати велику частку роботи даних фахівців, - відповідно, вони не в змозі значною мірою виснажувати психоемоційні ресурси адвокатів, - отже й не виявляють пов'язаності з вигоранням.

Кореляція асоціальних дій з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції виявив, що, на відміну від решти спеціалізацій, для адвокатів, що спеціалізуються на військових справах, характерна відсутність значущого зворотного зв'язку асоціальних дій зі шкалами редуції та асертивних дій. Крім того, негативна кореляція асоціальних дій зі шкалою соціальних контактів характерна тільки для адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних та цивільних справах. Також встановлено, що адвокатів, спеціалізованих на господарських справах вирізняє з-поміж інших груп відсутність значущої додатної кореляції асоціальних дій зі шкалою імпульсивності. Щодо решти кореляцій – вони виявили однаковий характер в усіх досліджуваних групах, з чого можна робити висновок про відсутність детермінації цих зв'язків специфікою напрямку роботи адвоката.

Кореляція агресивних дій з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції виявив, що, на відміну від решти спеціалізацій, тільки для адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах,

характерна наявність достовірного прямого зв'язку агресивних дій із виснаженням та загальним вигоранням, а також зворотний – з редукцією професійних обов'язків. На наш погляд, такий результат можна пояснювати тим, що в рамках розгляду кримінальних справ адвокати зазвичай стикаються з найбільшими девіаціями у нормативно-правовому полі, - відповідно, це створює умови для передкритичного психоемоційного навантаження. Агресію же в такому випадку варто розглядати як чинник, що спричиняє проходження зазначеної межі передкритичності в бік зростання, адже сама по собі агресія є доволі ресурсовитратним феноменом, - отже, це у підсумку і призводить до пов'язаності агресивних дій із вказаними вище показниками професійного вигорання.

Кореляція рівня нервово-психічної нестійкості з іншими складовими професійного вигорання по групах спеціалізацій. Аналіз кореляції виявив, що, на відміну від решти спеціалізацій, для адвокатів, що спеціалізуються на адміністративних справах, характерна відсутність достовірного зворотного зв'язку з редукцією професійних обов'язків та імпульсивними діями. Крім того, додатний значущий зв'язок нервово-психічної нестійкості з асоціальними та з агресивними діями характерний лише для адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних та цивільних справах.

Перш ніж приступати до узагальнення отриманих результатів, поглянемо на виявлені відмінності у показниках вигорання адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, в залежності від ступеня тяжкості злочинів (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Значущі відмінності, отримані в результаті порівняльного аналізу показників вигорання адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, в залежності від ступеня тяжкості злочинів

	Ст. тяжкості	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	P (2-ст)
Виснаження	1,00	9,70	12,962	2	,002**
	2,00	20,50			
	3,00	26,40			
Деперсоналізація	1,00	9,35	14,948	2	,001**
	2,00	19,79			
	3,00	27,30			
Редукція	1,00	27,85	12,375	2	,002**
	2,00	22,64			
	3,00	12,30			

Таблиця 3.10 (продовження)

Значущі відмінності, отримані в результаті порівняльного аналізу показників вигорання адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, в залежності від ступеня тяжкості злочинів

	Ст. тяжкості	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	P (2-ст)
Загальне вигорання	1,00	8,50	17,849	2	,000**
	2,00	19,50			
	3,00	28,13			
Асертивні дії	1,00	29,70	12,500	2	,002**
	2,00	20,25			
	3,00	13,30			
Соц. контакт	1,00	29,10	13,173	2	,001**
	2,00	21,54			
	3,00	12,50			
Уникнення	1,00	12,40	7,518	2	,023*
	2,00	19,93			
	3,00	25,13			
НПН	1,00	11,75	11,207	2	,004**
	2,00	18,39			
	3,00	27,00			

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

З таблиці 3.11 ми можемо бачити, що в ході порівняльного аналізу адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, в залежності від рівня тяжкості порушень в цих справах, достовірні відмінності було виявлено, по-перше, за показником виснаження: для фахівців, що працюють з особливо тяжкими злочинами (3), характерна найвища виразність; з нетяжкими (1) – найнижча. За показником деперсоналізації виявлено наступні достовірні відмінності: для адвокатів, що працюють з особливо тяжкими злочинами (3), характерна найвища виразність; з нетяжкими (1) – найнижча. За шкалою редукції виявлено, що у адвокатів, які працюють з особливо тяжкими злочинами (3), спостерігається найвищий рівень редукції, а в тих, хто переважно працює з нетяжкими злочинами (1) – найнижчий. Найвища виразність загального вигорання характерна для тих фахівців, які працюють з особливо тяжкими злочинами (3), а найнижча – для тих, хто спеціалізується на нетяжких злочинах (1). Найвища ступінь виразності асертивних дій спостерігається в адвокатів, які працюють переважно з нетяжкими злочинами (1), найнижча – у тих, хто спеціалізується на особливо тяжких (3). Соціальний

контакт є також найбільш вираженим у тієї групи адвокатів, що працюють з нетяжкими злочинами (1), та є найнижчим для тих, які працюють з особливо тяжкими злочинами (3). Уникнення є найбільш вираженим у адвокатів, які працюють з особливо тяжкими злочинами (3), і має найнижчий рівень виразності у тих, хто працює з нетяжкими (1). Рівень нервово-психічної нестійкості є найбільш виразним для адвокатів, які працюють з особливо тяжкими злочинами (3), і є найнижчим для тих, хто спеціалізується на нетяжких злочинах (1).

Ми припускаємо, що вищеописані відмінності у рівнях виразності показників вигорання адвокатів кримінальної спеціалізації пов'язані зі значним емоційним і психологічним навантаженням, яке виникає у адвокатів, що працюють з особливо тяжкими злочинами. Така специфіка роботи включає контакт із підозрюваними та засудженими, що нерідко відрізняються високим рівнем агресії та асоціальної поведінки, а також зі складними справами, що вимагають значної підготовки та відповідальності. Кримінальні адвокати, які займаються справами найвищої тяжкості, постійно стикаються з морально важкими ситуаціями та рішеннями, де відчувають значний тиск через високу відповідальність за захист підзахисного та за вплив рішення на його подальше життя. Крім того, перспективи тривалих термінів покарання для таких клієнтів посилюють напруження, оскільки адвокат усвідомлює, що від його роботи залежить не лише правовий, але й соціальний та емоційний добробут підзахисного, що призводить до зростання виснаження.

Отже, не дивлячись на велике різноманіття виявлених закономірностей, яке, передусім, підтверджує нашу гіпотезу щодо варіювання професійного вигорання, в залежності від спеціалізації адвокатської діяльності, ми спробуємо здійснити узагальнення. Як ми могли бачити, більшість зв'язків між зазначеними складовими є однаковими для всіх спеціалізацій, проте, у фахівців, що здебільшого займаються адміністративними справами, вказані компоненти є пов'язаними найменшою мірою. Натомість, адвокати-криміналісти виділяються найбільш виразним зв'язком змістовної та процесуальної складових, характер якого здебільшого визначається зворотною кореляцією редукції професійних обов'язків та агресивності. Крім того, було виявлено зворотній значущий зв'язок редукції професійних обов'язків та

нервово-психічної стійкості у військових, кримінальних і цивільних адвокатів, в той час як у господарських та адміністративних спеціалізаціях такий зв'язок відсутній.

Висновки до розділу 3

Висновки нашого дослідження підтвердили гіпотезу про те, що адвокати, які працюють з тяжкими та особливо тяжкими кримінальними злочинами, мають значно вищий рівень професійного вигорання на змістовному, процесуальному та особистісному рівнях порівняно з колегами, що займаються нетяжкими справами. Отримані дані показали, що адвокати, які представляють інтереси підзахисних при розслідуванні особливо тяжких злочинів, таких як умисне вбивство, розбій, державна зрада, стикаються з найвищим рівнем емоційного виснаження, деперсоналізації, редукції особистих досягнень та загального вигорання. Таку відмінність можна пояснити особливостями роботи у кримінальних справах різної тяжкості. Нетяжкі злочини, такі як крадіжка чи шахрайство, зазвичай мають менший суспільний резонанс, що дозволяє адвокатам працювати з меншим емоційним навантаженням і зберігати високий рівень асертивності та соціального контакту. Такі справи рідко супроводжуються значним моральним тиском, оскільки санкції за нетяжкі злочини є помірними, а наслідки для клієнтів — менш руйнівними.

На відміну від цього, робота з тяжкими та особливо тяжкими злочинами ставить адвоката в ситуації глибокого морального вибору, оскільки від його зусиль залежить доля людей, яким загрожують тривалі терміни позбавлення волі або навіть довічне покарання. У таких справах адвокат часто стикається з обвинуваченими, чия поведінка, агресивність або ризики для суспільства підвищують рівень моральної відповідальності, збільшують тиск та емоційне навантаження. Крім того, робота з жорстокими злочинами, що включають фізичне насильство, загибель людей або державну зраду, призводить до того, що адвокат переживає значний стрес, що проявляється у виразності таких компонентів вигорання, як виснаження, деперсоналізація та редукція професійних досягнень.

Цей високий рівень стресу та навантаження призводить до того, що адвокати, які працюють із особливо тяжкими злочинами, змушені дистанціюватися від

клієнтів та справ, аби зберегти власну емоційну рівновагу. Це може виявлятися у зниженні асертивності, уникненні додаткового соціального контакту та підвищеній нервово-психічній нестійкості. Уникнення, як стратегія психологічного захисту, допомагає їм обмежити вплив справ на власне життя, але водночас призводить до вигорання, оскільки глибоке емоційне залучення до справ є майже неминучим.

Отже, результати дослідження підтверджують гіпотезу: адвокати, що працюють з тяжкими та особливо тяжкими злочинами, виявляють вищий рівень професійного вигорання на змістовному, процесуальному та особистісному рівнях через специфіку цих справ, яка вимагає від них не лише юридичних, але й значних психологічних ресурсів.

ВИСНОВКИ

1. В ході теоретичного опрацювання наукових джерел було встановлено, що професійне вигорання являє собою деструктивний синдром, який поширюється на всю професійну діяльність людини, проявляючись у виснаженні психоемоційних ресурсів особистості, відстороненому ставленні до професійних обов'язків та знеціненні нею власних установок на професійні здобутки, що призводить до значного падіння робочої мотивації. Діяльність адвокатів пов'язана із великою кількістю стресових факторів, що викликають синдром вигорання. В адвокатів вигорання відбувається швидше ніж в більшості професій, і воно є стабільним протягом усієї кар'єри. Питання емоційного вигорання в адвокатів хоч і піднімалось у багатьох наукових дослідженнях, але є неокресленим, особливо у відповідності до реалій українського суспільства і сьогодення, а також саме у контексті постійних непрогнозованих змін діючого законодавства України, що не може не відобразитись на емоційному вигоранні адвокатів.

2. При вивченні професійного вигорання адвокатів було встановлено, що це явище проявляється в даних досліджуваних на рівнях від помірного до високого, - і такі рівні виявляють переконливу диференціацію, в залежності від професійної спеціалізації адвокатів. Так, загалом середньовиразне вигорання притаманне фахівцям з господарських, військових, цивільних та адміністративних справ. В адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах, даний показник виразний на високому рівні, при тому, що в даній категорії фахівців він виявляє пряму залежність зі ступенем тяжкості злочинів, з якими ці адвокати працюють. Крім того, встановлено достовірний додатний зв'язок професійного вигорання адвокатів з віком та стажем роботи, який проявляється у всіх фазах, окрім фази редукції професійних обов'язків, яка виявила негативний зв'язок із зазначеними параметрами.

3. В ході порівняльного аналізу професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації виявлено, що значущо найбільшою мірою даному деструктивному синдрому піддаються фахівці, що спеціалізуються на кримінальних справах; адвокати, що займаються цивільними та військовими справами,

поступаються кримінальним за даним показником, проте, все ж, достовірно переважають адвокатів, що займаються господарськими та адміністративними справами. При цьому, зазначена тенденція не відтворюється в рамках такої фази вигорання, як редукція професійних досягнень, - оскільки за нею значущо найвищий показник виявляється у тих осіб, що зосереджені на адміністративних справах; найнижчий – в адвокатів, що спеціалізуються на кримінальних справах.

4. При дослідженні взаємозв'язку змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації було встановлено, що більшість зв'язків між зазначеними складовими є однаковими для всіх спеціалізацій, проте, у фахівців, що здебільшого займаються адміністративними справами, вказані компоненти є пов'язаними найменшою мірою. Натомість, адвокати-криміналісти виділяються найбільш виразним зв'язком змістовної та процесуальної складових, характер якого здебільшого визначається зворотною кореляцією редукції професійних обов'язків та агресивності. Крім того, було виявлено зворотній значущий зв'язок редукції професійних обов'язків та нервово-психічної стійкості у військових, кримінальних і цивільних адвокатів, в той час як у господарських та адміністративних спеціалізаціях такий зв'язок відсутній.

Отже, гіпотеза нашого дослідження була підтверджена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршава І.Ф., Аршава І.О. Особливості формування і шляхи попередження професійного (емоційного) вигорання. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і наука без кордонів»*. Варшава, 2010. С. 8-15.
2. Браницька Т.Р. Рябоконт О.В. Логутіна Н.В. Професійне вигорання вчителів як психолого-педагогічна проблема в сучасних умовах. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2023. Випуск 25(54). С. 58-72.
3. Ведерніков Ю.А., Грекул В.С. Теорія держави і права: Навч. посіб. 4-те вид. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
4. Заборовський В.В., Манзюк В.В., Ревуцька І.Е. Діяльність українських адвокатів та органів адвокатського самоврядування в умовах повномасштабного вторгнення РФ. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 561-567.
5. Зайчикова Т.В. Соціально-психологічні передумови виникнення синдрому вигорання у вчителів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2014. Вип. 43. С. 74-81.
6. Іванцова А.В. Психологічні особливості діяльності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності. *Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкина (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого*. Харків, 2015. С. 54–55.
7. Івашкевич І.В. Психологічні чинники становлення професійної компетентності майбутніх юристів : автореф. ди с.... канд. психол. наук. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. К., 2017. 24 с.
8. Карамушка Л.М., Бондарчук О.І., Грубі Т.В. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної фіскальної служби України : монографія. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. 254 с.

9. Ковальська Н., Сіроштан Ю. Психологічні особливості професійного вигорання. *Грааль науки*. 2024. №39. С. 651-653.
10. Колтунович Т.А. Основні причини та профілактика професійного вигорання у менеджерів. *Правничий вісник університету "КРОК"*. 2018. Вип. 14. С.91-95.
11. Мазур М.Р. Психологічні особливості адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 106-109.
12. Макаренко П., Доценко В., Сіроха Л. Психологічні особливості емоційного вигорання працівників правничих професій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. №4 (80). 88-96.
13. Малига В.А., Станкевич В.Л. «Конфіденційність» та «професійна таємниця» як юридичні категорії: зміст та співвідношення. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (1). С. 24-32.
14. Мартіросян М.В. Професійне вигорання в професійній діяльності адвоката. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки*. 2019. №2. с.28-35.
15. Мащак С.О. Професійне вигорання особистості як соціально-психологічна проблема. *Наук. Вісник Львівського держ. У-ту внутрішніх справ*. Львів, 2010. № 2 (1). С. 444-452.
16. Морозова Т.Р. Експрес-діагностика перевтоми у працівників органів внутрішніх справ України. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2001. Т.1. Ч.2. С. 137–141.
17. Моцонелідзе І.О. Психологічні особливості чинників, що зумовлюють виникнення професійного вигорання у працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 11. с. 508-518.
18. Наугольник Л.Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
19. Остапенко Л., Бурбило Г., Рудницька Ю. Про діяльність адвокатів у сфері захисту прав, свобод населення України. *Вісник Національного*

- університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2022. Т. 9, №2. С. 110-117.
20. Піговська С. Профілактика синдрому професійного вигорання. *Психолог*. 2011. № 14-15. С. 49-54.
 21. Пілков К., Крайніков Е. Копінг-стратегії та механізми психологічного захисту особистості у подоланні емоційного вигорання в адвокатському середовищі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. №1 (4). С. 71-74.
 22. Подляшник В.В. Адаптаційний потенціал та професійне здоров'я особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №12. С. 71–74.
 23. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: методичні рекомендації / за заг. ред. М.Л. Авраменка. Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. Львів, 2008. 53 с.
 24. Рибалко Г.С. Роль і місце адвокатури у державі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. №30. С. 141-146.
 25. Русанова О.І. Підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за чинним законодавством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10. №1 (2). С. 14-16.
 26. Савченко Г.В. Професійно-психологічна підготовка суддів: навчально-Методичний посібник з організації та проведення тренінгу. Київ: ТОВ «Горизонт», 2016. 78 с.
 27. Скрябін О.М. Місце навчальної дисципліни «Психологія адвокатської діяльності» у процесі професійно-психологічної підготовки студентів юридичних факультетів. *Право і суспільство*. 2012. №3. С. 245-249.
 28. Терлецька Л.Г. Соціально-психологічні особливості взаємодії адвоката та інших учасників юридичного конфлікту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. №2 (2). С. 87-95.

29. Юридична психологія : підручник для вищ. навч. закладів і фак. / В.Г. Андросюк та ін.; ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ: ІнЮре, 2000. 351 с.
30. Яроменок М.А. Професійне вигорання як чинник психічного здоров'я прокурора. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 185-195.
31. Andrews E., Pilarski C., Ayers K. Advocacy: The Seventh Foundational Principle and Core Competency of Rehabilitation Psychology. *Rehabilitation psychology*. 2023. №68. P. 103-111.
32. Anzalone F.M. Lawyer and law student well-being. *AALL Spectrum*. 2018. №22 (4). P. 44-46.
33. Austin D.S. Drink like a lawyer: The neuroscience of substance use and its impact on cognitive wellness. *Nevada Law Journal*. 2015. №15. P. 826-881.
34. Cherniss C. Staff Burnout. Job Stress in the Human Services. London: Sage Publications, 1980. 439 p.
35. Dierendonck D.V., Schaufeli W. B., Sixma H. J. Burnout among general practitioners: a perspective from equity theory. *Journal of social and clinical psychology*. 1994. №13 (1). P. 78-87.
36. Forestieri K., Barnett J., Mantella N., Ellis A. Psychology Trainees' and Professionals' Perceived Importance of and Engagement in Advocacy for Marginalized Groups. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2024. №55. P. 197-208.
37. Greenberg Sh.F., Valletutti P.J., Stress and Helping Professions. P.H. Brookes Publishing Company. 1980. 324 p.
38. Howlett R., Cynthia S. The Legal Burnout Solution: How to Identify and Manage Attorney Anxiety. *GP Solo eReport*. 2022. Vol. 12, no. 1. P. 51-65.
39. Hromtseva O. Notion of professional burnout of medical workers and research of its phenomenology. *European Journal of Management Issues*. 2019. №27(3). P. 63-72.
40. Huang P.H. Can practicing mindfulness improve lawyer decisionmaking, ethics, and leadership? *Houston Law Review*. 2017. №55. P. 63-154.

41. ICD-11: International Classification of Diseases 11-th Revision. URL: <https://icd.who.int/en> (дата звернення 14.06.2024).
42. Kaminski K. Compassion Fatigue and Burnout in Healthcare Professionals: A Scoping Review. *International Journal of Nursing Student Scholarship*. 2020. №7. P. 122-139.
43. Mahoney C.B., Lea J., Schumann P.L., Jillson I.A. Turnover, Burnout, and Job Satisfaction of Certified Registered Nurse Anesthetists in the United States: Role of Job Characteristics and Personality. *Journal of the American Association of Nurse Anesthesiology*. 2020. №88(1). P. 39-48.
44. Malagón-Aguilera M., Suñer-Soler R., Bonmatí-Tomas A. et al. Dispositional Optimism, Burnout and Their Relationship with Self-Reported Health Status among Nurses Working in Long-Term Healthcare Centers. *International Journal Environ Res Public Health*. 2020. №17(14). P. 491-498.
45. Maslach C., Schaufeli W. B. Job Burnout. *II Annual Review of Psychology*. 2001. V.52. P. 397-422.
46. Maslach C.M. Job burnout: new directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*. 2003. Vol.12. PP. 189-192.
47. Nickum M., Desrumaux P. Burnout among lawyers: effects of workload, latitude and mediation via engagement and over-engagement. *Psychiatr Psychol Law*. 2022 Apr 5;30(3):349-361.
48. Pasyk V.S. The Billable Hour and its Impact on Lawyer Subjective Wellbeing and Burnout (Unpublished master's thesis). University of Calgary, Calgary, 2019. 113 p.
49. Perlman B., Hartman E.A. Burnout: summary and future and research. *Human Relations*. 1982. V.35(4). P.78-89.
50. Pines A., Aronson, E. Career Burnout: Causes and Cures. New York: Free Press, 1988. 346 p.
51. Schonfeld I.S., Mazzola, J.J. (2015). A qualitative study of stress in individuals selfemployed in solo business. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2015. №20(4). P. 501-513.

52. Selye H. Stress and the general adaptation syndrome. *Br Med J.*, 1950. 329 p.
53. Swider B.W., Zimmerman R.D. Born to burnout: A meta-analytic path model of personality, job burnout, and work outcomes. *Journal of Vocational Behavior*. 2010. Vol. 76, № 3. P.487-506.
54. Vorng P. The psychology of persuasion in courtroom advocacy. *Legal and Criminological Psychology*. 2024. Vol. 1. 3. 267-295.
55. Wallace J. E. It's about time: A study of hours worked and work spillover among law firm lawyers. *Journal of Vocational Behaviour*. 1997. №50. P. 227- 248.

Анотація

Братух М. Психологічні особливості професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації

У роботі проведено аналіз поняття професійного вигорання як психологічної категорії; розглянуто психологічні аспекти адвокатської діяльності; здійснено узагальнення результатів сучасних психологічних досліджень професійної діяльності та психологічного вигорання адвокатів.

В емпіричному дослідженні взяло участь 174 адвокати з різною професійною спеціалізацією, а саме: що спеціалізуються на цивільних справах; що спеціалізуються на кримінальних справах; що спеціалізуються на військових справах; що спеціалізуються на господарських справах; та що спеціалізуються на адміністративних справах.

Проведено дослідження рівня виразності професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації у змістовному, процесуальному та особистісному аспектах; здійснено порівняльний аналіз професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації; виявлено взаємозв'язки змістовної, процесуальної та особистісної складових професійного вигорання адвокатів різної професійної спеціалізації.

Ключові слова: адвокат; адвокатська діяльність; професійне вигорання; професійна спеціалізація; емоційне виснаження; редукція професійних обов'язків; деперсоналізація.

Summary

Bratukh M. Psychological characteristics of professional lawyers' burnout in different professional specializations

The paper analyzes the concept of professional burnout as a psychological category; psychological aspects of advocacy are considered; the results of modern psychological studies of professional activity and psychological burnout of lawyers were summarized.

174 lawyers with different professional specializations took part in the empirical study, namely: specializing in civil cases; specializing in criminal cases; specializing in military affairs; specializing in economic affairs; and that specialize in administrative matters.

A study of the level of expressiveness of professional burnout of lawyers of various professional specializations in substantive, procedural and personal aspects was conducted; a comparative analysis of the professional burnout of lawyers of different professional specializations was carried out; the interrelationships of substantive, procedural and personal components of professional burnout of lawyers of various professional specializations were revealed.

Keywords: lawyer; advocacy; professional burnout; professional specialization; emotional exhaustion; reduction of professional duties; depersonalization